

Enligt sändlista

Beslut om bildande av naturreservatet Riddersholm, Norrtälje kommun
(3 bilagor)

Uppgifter om naturreservatet

Namn	Riddersholm
Kommun, registeromr.	Norrtälje
Läge	Ekonomiska kartbladen 119 46 och 119 56. Reservatet är beläget på Rådmansö. Avståndet till Norrtälje är fågelvägen 20 km, till Stockholm 70 km.
Fastighet	del av Riddersholm 1:7
Area	ca 635 hektar
därav landarea	ca 350 hektar
Markägare	Stockholms läns landsting (avses överföras till Skärgårdsstiftelsen), Stockholms hamn AB
Naturvårdsförvaltare	Skärgårdsstiftelsen

Grund för beslutet

Beskrivning av området

Riddersholm är beläget på sydöstra delen av Rådmansö knappt två mil öster om Norrtälje, omedelbart väster om Kapellskärs hamn. Den östra delen av Rådmansö utgör Svealands och Upplands östligaste udde och flera farleder passerar Riddersholm väl synliga.

Ingen del av Riddersholmsområdet ligger mer än 20 meter över havet. Området karaktäriseras av sitt läge i gränsen mellan inner- och mellanskärgård med övervägande svagt kuperad bergig terräng med inslag av smala stråk av odlingsbar mark. I området finns ett småskaligt odlingslandskap bestående av bl.a. åkermark, naturbetesmark och kalkpåverkade strandängar. Odlingsmarken har tillhört byn Sidö, etablerad under medeltid. I

övrigt präglas Riddersholmsområdets vegetation av skogar och lundar med högt inslag av ädellövskog. I området finns också skyddsvärda rikkärr. Gunnarsmaren är regionens största rikkärr med höga värden knutna till bl.a. rikkärrsfloran.

Riddersholmsområdet har stor betydelse som strövområde för det rörliga friluftslivet. Området är lättillgängligt och här finns gott om anläggningar för besökare. I området finns bland annat ett omfattande stigsystem, gästhamn och badplats. I anslutning till reservatet finns campingplats och vandrarhem. I området finns också enklare fritidshusbebyggelse.

Riddersholms rika flora har sedan länge varit känd bland botanister. Stora delar av områdets skogar och lundar är igenvuxen löväng, som under våren karaktäriseras av ett fältskikt bestående av arter som blåsippa, gullviva, hand-nunneört, vårlök och vätteros. I lundområdena förekommer även sällsynta svamparter och skyddsvärda moss- och lavararter. Rikkärren, framför allt Gunnarsmaren, hyser en rik flora bestående av bland annat olika orkidéarter. Strandområdena utgörs av både sten- och sandstränder med för Roslagen typisk vegetation.

Riddersholm ingår i ett område som är av riksintresse enligt 3 kap. 2 och 4 §§ naturresurslagen. Riddersholm är vidare av riksintresse för naturvården enligt 2 kap. 6 § naturresurslagen. Länsstyrelsens naturvårdsprogram från 1983 avgränsar Riddersholm som ett område med högsta naturvärde, klass 1. Gunnarsmaren är ett av objekten i Naturvårdsverkets myrskyddsplan för Sverige. I översiktsplanen för Norrtälje kommun (antagen den 24 september 1990) är största delen av det föreslagna reservatet angivet som riksintresse för naturvården. Området kring Riddersholms gård är dessutom angivet som regionalt/lokalt kulturmiljöintresse.

Ärendets beredning

Länsstyrelsen har fått skrivelser från bl.a. Roslagens naturskyddsförening, Naturskyddsföreningen i Stockholms län, Norrtälje naturvårdsfond och Norrtälje kommun som alla föreslagit att Riddersholm bör avsättas som naturreservat. Stockholms läns landsting beslutade den 20 juni 1995 att uppta förhandlingar med Länsstyrelsen och Norrtälje kommun om reservatsbildning i Ridderholm.

Under 1996-1997 har Länsstyrelsen tagit fram ett förslag till reservatsbeslut och skötselplan för Ridderholmsområdet. Diskussioner har underhand förts med bl.a. Stockholms läns landsting och Norrtälje kommun.

Förslaget till reservatsbeslut och skötselplan har sänts på remiss till fastighetsägare och andra sakägare, Norrtälje kommun, Skogsvårstyrelsen, Sjöfartsverket, Vägverket samt till olika föreningar och andra intressenter. Sakägarna har inte erinrat mot förslaget att bilda ett naturreservat i området. Synpunkter som framförts rör bl.a. reservatsgränsen, där flera yttrat att Storvassområdet bör ingå i reservatet. Vidare berör många yttranden frågan om uthyrningsstugorna i skötselområde 12, där berörda hyresgäster anser att en avveckling av byggnaderna inte bör ske. Bl.a. Norrtälje kommun och många föreningar anser att byggnaderna bör tas bort.

Länsstyrelsens bedömning - motiv till naturskydd

Riddersholms ädellövlundar, rikkärr, strandängar och övriga odlingslandskap utgör från naturvårdssynpunkt skyddsvärda naturtyper, belägna i ett kustområde med betydande skönhetsvärden. Området bör skötas så landskapets natur- och kulturvärden bibehålls och - där så är nödvändigt - restaureras. Området har mycket stort värde för det rörliga friluftslivet. Området bör därför skyddas som naturreservat.

Länsstyrelsen bedömer att ett naturreservat i området är förenligt med översiktsplanen för Norrtälje kommun samt med hushållningsbestämmelserna i naturresurslagen.

Med anledning av de synpunkter som förts fram har det tidigare förslaget till reservat ändrats på några punkter. Storvassområdet ingår i reservatet. Enligt Landstingets önskemål har gränsen i övrigt ändrats något i närheten av Riddersholms gårdscentrum. Vidare har några andra mindre förändringar gjorts i förslaget.

Beträffande uthyrningsstugorna som berörts i många yttranden vill Länsstyrelsen understryka att reservatsbeslut och skötselplan inte innehåller bindande bestämmelser om stugornas framtid. Frågan avgörs slutligen av markägaren.

Länsstyrelsens beslut

Länsstyrelsen beslutar med stöd av 7 § naturvårdslagen (1964:822) att förklara det område som markerats på bifogad karta, bilaga 1, som naturreservat.

Naturreservatets namn skall vara *Riddersholm*.

Ändamålet med reservatet skall vara att bevara och vårda ett område för naturvården och det rörliga friluftslivet. Områdets ädellövskogar, rikkärr och odlingslandskap med dess växt- och djurliv skall bevaras. Områdets stora betydelse för friluftslivet skall tillvaratas, dock på ett sådant sätt att friluftslivet inte äventyrar naturvärdena.

Reservatsföreskrifter

För att trygga ändamålet med reservatet förordnar Länsstyrelsen med stöd av 8-10 § naturvårdslagen samt 9 § naturvårdsförordningen (1976:484) att nedan angivna föreskrifter skall gälla i området.

A. Föreskrifter med stöd av 8 § naturvårdslagen om inskränkningar i rätten att förfoga över fastighet inom reservatet

Utöver föreskrifter och förbud i lagar och författningar är det förbjudet att

1. på land och i vatten bedriva täkt eller annan verksamhet som kan ändra områdets topografi, yt- eller dräneringsförhållanden genom att gräva, spränga, schakta, dika eller utfylla. För muddring krävs länsstyrelsens tillstånd,
2. uppföra ny byggnad, brygga mast eller annan anläggning. Länsstyrelsen kan dock ge tillstånd till byggnad eller anläggning som behövs för jordbruket, reservatets skötsel eller friluftslivet eller till mindre komplementbyggnad i nära anslutning till befintlig huvudbyggnad,
3. anlägga campingplats eller golfbana,
4. anordna upplag, avfallstipp eller liknande annat än tillfälligt upplag i samband med områdets skötsel,
5. kalka, gödsla eller använda kemiska bekämpningsmedel inom naturbetesmarker, naturliga slåttermarker eller skogsmarker,
6. i skötselområdena 1, 15 och 16 (se bifogad skötselplan) avverka levande eller döda träd eller utföra andra skogliga åtgärder,
7. i skötselområdena 2, 3, 7, 9A, 9B, 10A, 11, 12 och 13B (se bifogad skötselplan) avverka eller utföra andra skogliga åtgärder annat än naturvårdsåtgärder som anges i skötselplanen,

8. skogsplantera betesmarker, slåttermarker eller åkermarker eller bedriva energiskogsodling eller julgransodling på åkermarker,
9. inplantera för området främmande växt- eller djurart.

Utan länsstyrelsens tillstånd är det förbjudet att

10. dra fram ledningar i luft, mark eller vatten,
11. anlägga väg, stig, rastplats eller motsvarande,
12. uppföra stängsel eller andra hägnader utöver betesstängsel,
13. sätta upp skylt, plakat, affisch eller liknande anordning.

Föreskrifterna skall inte utgöra hinder mot

- åtgärder som är nödvändiga i samband med områdets skötsel och som anges i fastställd skötselplan,
- åtgärder för skötsel av vägkanter och ledningsgator enligt bifogad skötselplan,
- normal skötsel av tomtplats och gårdsplats.

B. Föreskrifter med stöd av 9 § naturvårdslagen om skyldighet att tåla visst intrång

Markägare, arrendator och annan innehavare av särskild rätt till marken förpliktigas tåla att följande anordningar utförs och åtgärder vidtas för att tillgodose ändamålet med reservatet.

1. utmärkning av reservatets gränser samt uppsättning av reservatsskyltar och övriga upplysningsskyltar,
2. utmärkning av stigar, spångning och anordnande av stängselgenomgångar enligt bifogad skötselplan,
3. avverkning, röjning, gallring, samt markbearbetning enligt vad som närmare anges i bifogad skötselplan,
4. slåtter och betesdrift enligt bifogad skötselplan.

C. Föreskrifter med stöd av 10 § naturvårdslagen om vad allmänheten har att iaktta inom reservatet

Utöver föreskrifter och förbud i lagar och författningar är det förbjudet att

1. förstöra eller skada berg, jord eller sten genom att borra, hacka, spränga, rista, gräva, måla eller liknande,
2. bryta kvistar, fälla eller på annat sätt skada levande eller döda träd och buskar eller att skada vegetationen i övrigt genom att gräva upp växter såsom ris, örter, mossor eller lavar,
3. störa djurlivet (t.ex. genom att klättra i boträd, fånga eller döda däggdjur, fåglar, kräldjur eller groddjur),
4. medföra okopplad hund,
5. tälta längre än två dygn i följd,
6. elda annat än på anvisad plats,
7. rida eller cykla annat än på anlagd väg,
8. parkera annat än på anvisad plats,
9. ställa upp husvagn eller lägga upp båt. Båtoppläggning får dock ske inom småbåtshamnens område,
10. sätta upp skylt, affisch eller liknande eller göra inskrift.

D. Föreskrifter med stöd av 9 § naturvårdsförordningen om naturvårdsförvaltningen

1. Länsstyrelsen meddelar föreskrifter om naturvårdsförvaltningen genom att fastställa bifogad skötselplan (bilaga 2).
2. Naturvårdsförvaltare skall vara Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län.

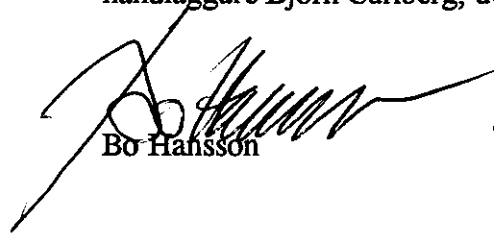
Föreskrifterna träder i kraft tre veckor efter den dag författningen utkom från trycket i länets författningssamling.

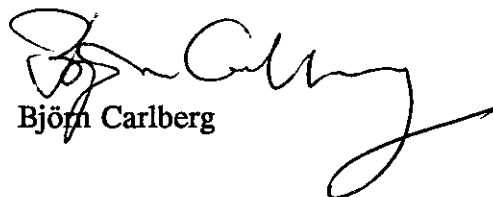
Hur man överklagar

Detta beslut kan överklagas hos regeringen, Miljödepartementet, se bilaga 3.

Beslut i detta ärende har fattats av länsöverdirektör Bo Hansson. Vid den slutliga handläggningen har även deltagit miljödirektör Björn Risinger, länsarkitekt Eva Gyllensvärd, länsantikvarie Jan-Bertil Schnell, tf lantbruksdirektör Sven-Erik Svensson, länsassessor Björn Lundin samt miljöhandläggare Björn Carlberg, den sistnämnde föredragande.

Bo Hansson

Björn Carlberg

Bilagor

1. reservatskarta
2. skötselplan
3. hur man överklagar

Sändlista

Bilaga 1 Beslutskarta Naturreservatet Riddersholm

Tillhör Länsstyrelsens beslut
dnr 18510-1996-1784

Utdrag ur ekonomiska kartan
119 46 och 119 56

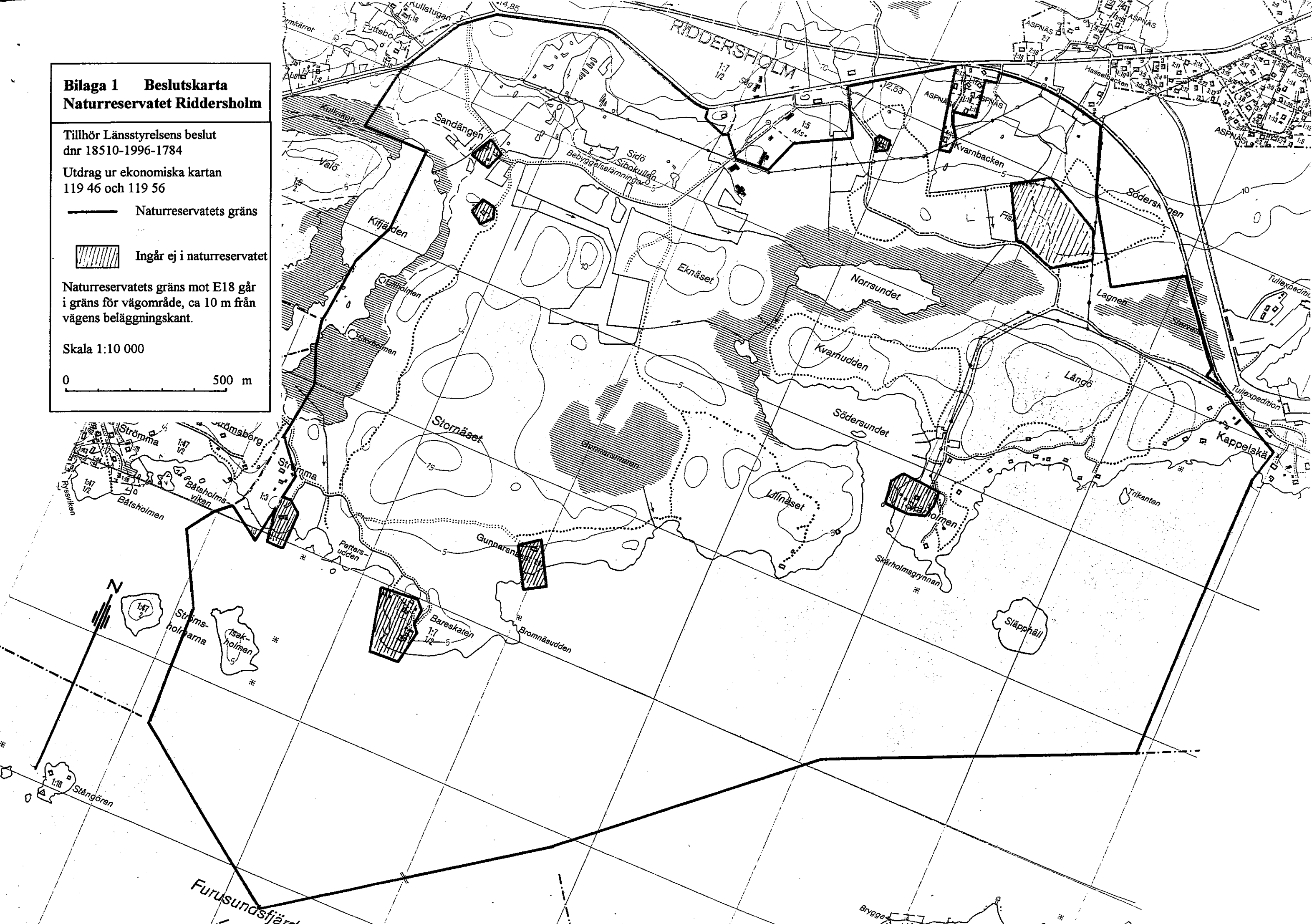
— Naturreservatets gräns

▨ Ingår ej i naturreservatet

Naturreservatets gräns mot E18 går
i gräns för vägområde, ca 10 m från
vägens beläggningskant.

Skala 1:10 000

0 500 m

*Rosenfink.
Illustration: Mattias Pettersson*

Naturreservatet Riddersholm

Norrtälje kommun

Reservatsbeslut
Skötselplan
2 november 1998

LÄNSSTYRELSEN I
STOCKHOLMS LÄN

Skötselplan för naturreservatet Riddersholm

Fastställd den 2 november 1998.

FÖRORD

Riddersholms höga naturvärden har varit kända sedan länge. Området har också varit ett populärt besöksmål för det rörliga friluftslivet. Stockholms läns landsting förvärvade området 1972 med syfte att utveckla hamnverksamheten vid Kapellskär. Landstinget har sedan förvärvet gjort Riddersholm tillgängligt för allmänheten bland annat genom att anlägga strövstigar.

Ett säkerställande av Riddersholm med stöd av naturvårdslagen har diskuterats sedan 1970-talet. Det första förslaget till skötselplan utarbetades redan 1974 av Klas-Rune Johansson. Föreliggande förslag till skötselplan togs fram av Länsstyrelsen 1995 och reviderades i februari 1998. Skötselplanen har utarbetats av Björn-Axel Beier och Björn Carlberg.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>I. ALLMÄN BESKRIVNING</u>	2
1. ADMINISTRATIVA DATA.....	2
2. GRUND FÖR BESLUTET SAMT FÖRESKRIFTER.....	2
3. ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN	3
<u>II. PLANDEL</u>	9
1. DISPOSITION OCH SKÖTSEL AV MARK OCH VATTEN	9
2. ANORDNINGAR FÖR FRILUFTSLIVET	14
3. INFORMATION OCH GRÄNSMARKERING	15
4. NATURVÅRDSFÖRVALTNINGEN	15
5. NATURVÅRDSFÖRVALTNINGENS EKONOMI	16
6. DOKUMENTATION.....	16
7. BEHANDLING AV SKÖTSELOMRÅDEN	16
8. KÄLLFÖRTECKNING	30

Kartbilagor

- I. ÖVERSIKTSKARTA
- II. SKÖTSELKARTA
- III. ANORDNINGAR FÖR FRILUFTSLIVET
- IV. ÄGODELNINGSKARTA (1709)
- V. HÅRADSKARTA (OMKRING 1900)
- VI. UTHYRNINGSSTUGOR

I. ALLMÄN BESKRIVNING

---

1. ADMINISTRATIVA DATA

Benämning	Riddersholm
Kommun, registerområde	Norrtälje
Läge	Reservatet är beläget på Rådmansö, ca 20 km öster om Norrtälje.
Area	Ca 635 ha (varav ca 350 ha land, 285 ha vatten)
Läge	Topografiska kartan Stockholm 10I SV Ekonomiska kartan 119 46 och 119 56.
Fastighet	del av Riddersholm 1:7
Markägare	Stockholms läns landsting (avses överföras till Skärgårdsstiftelsen), Stockholms hamn AB
Naturvårdsförvaltare	Skärgårdsstiftelsen

Landareans indelning i naturtyper, hektar

Barrskog	52
Blandskog (barr/löv/ädellöv)	91
Ädellövskog och ädellövskogmark	45
Triviallövskog och blandlövskog	49
Lövsumpskog	12
Öppen våtmark (myr, fuktäng, vassveg.)	35
Naturlig gräsmark (torr-frisk)	11
Åkermark	46
Övrig mark	8
Totalt	349

Skog som genom beslutet undantagits från skogsbruk, hektar

Barrskog	51
Blandskog (barr/löv/ädellöv)	52
Ädellövskog och ädellövskogmark	45
Triviallövskog och blandlövskog	47
Lövsumpskog	12
Totalt	207

2. GRUND FÖR BESLUTET SAMT FÖRESKRIFTER

Grunden för beslutet samt reservatsföreskrifterna återfinns i Länsstyrelsens beslut den 2 november 1998.

3. ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN

Riddersholm är ett kustområde med mycket omväxlande natur och hör till de närmsta naturområdena i den norra delen av Stockholms län. Området hyser en mångfald olika naturtyper såsom ädellövlundar, granskogspartier, ängsmarker, havsstränder och rikkärr. Kring herrgården Riddersholm utbreder sig ett småskaligt odlingslandskap med åkrar, naturbetesmarker och strandängar.

Riddersholms skogar hyser praktiskt taget alla lundväxter som förekommer i Roslagen. Lav-, moss- och svampfloran är mycket artrik. Fjärils- och landmolluskfaunan är liksom fågellivet artrikt. Området hyser ett stort antal rödlistade arter.

Riddersholm är också ett populärt utflyktsmål och har stor betydelse för det rörliga friluftslivet. Tillgängligheten är god, bland annat genom de stigar som Landstinget anlagt för allmänheten. I och i anslutning till reservatet finns också campingplats, vandrarhem och badplats.

3.1 Naturförhållanden

3.1.1 Vegetation och flora

De botaniska värdena i naturreservatet är knutna till lundområdena, ängsmarken och rikkärren. Lundfloran karaktäriseras av kalkgynnade arter som hässlebrodd, myskmadra, nästrot, ramslök, skogsbingel, spenört, sårläka, tandrot, vårärt och vätteros. Förekomsten av skogsbingel i Riddersholmsområdet tillhör de nordligare i landet. De av ädla lövträd präglade lundarna hyser en mycket rik epifytflora. Några av de rödlistade kryptogamer som finns i området är aspfjädermossa, grön sköldmossa, klosterlav, orangepudrad klotterlav, rosa skärelav, rödprick, sumpäggschamp, igelkottsrökschamp och liten stinkschamp.

Rikkärret Gunnarsmaren hyser de största partierna med rikkärresvegetation i området. Arter som kärrknipprot, majviva, slätterblomma, sumpnycklar och ängsnycklar förekommer där. Vid Storvass finns också en del rikkärrsarter. Strandängar med inslag av hävdgynnade arter finns i anslutning till framför allt Norrsundet. Exempel på arter som växer i de strandängspartier som inte vuxit igen med vass är kärrspira, slätterblomma, sumpgentiana och ängsnycklar.

Stränderna mot Furusundsfjärden består omväxlande av sand och grus. Partierna med grus karaktäriseras av agnsäv, krypven, rödsvingel, salttåg, strandkrypa, videört och vänderot. Sandsträndernas vegetation består av bland annat kvickrot, rörsvingel, revfingerört, spjutmålla och åkertistel. Den för Östersjöområdet endemiska gultåeln är ganska vanlig längs Riddersholms stränder.

Torrängssvegetation finns framför allt vid Kvarnbacken och Sibokullen. Typiska arter i dessa områden är brudbröd, darrgräs, rödklint, rödven, solvända och vit-

måra. Strax öster om naturreservatet, på Kappelskärsudden, finns Skandinaviens enda kända lokal för stor tofsäxing.

3.1.2 Fauna

Riddersholms landområden hyser ett rikt fågelliv med arter som kattuggla, mindre flugsnappare, nötkråka och stenknäck. Andra arter som observeras regelbundet är enkelbeckasin, fiskgjuse, häger, härmsångare och stjärtmes.

Även den ryggradslösa faunan är rik i området. Ovanliga arter som noterats är bland annat kalkkärrsgrynsnäcka, blåssnäckan *Aplexa hypnorum*, allmänna slättergräsfjärilen, fjäderbärare, kretsfly, borstfly, ängsringssprinnare, och stor taggmätare. Igenväxningen av ängs- och hagmarkerna har dock inneburit att flera rödlistade arter försvunnit, bland annat violett guldvinge och mnemosynefjäril. Närheten till Åland innebär att arter som förekommer i Finland ibland noteras på Rådmansö och i Riddersholmsområdet som första fynd i Svealand. Däggdjursfaunan består av de för Uppland typiska arterna.

3.1.3 Naturgeografiska förhållanden

Berggrunden inom naturreservatet utgörs huvudsakligen av grå och gråröda gnejser. Moränen är svallad och består till största delen av kalkpåverkad sand och grus. De lägre liggande partierna domineras av sand och silt. Organiska jordarter förekommer sparsamt i naturreservatet. Gunnarsmaren utgör det största sammanhängande området med ett nästan 1,5 meter mäktigt torvlager som vilar på kalkhaltig morän.

Rådmansö blev isfritt omkring 7800 f.Kr., men det dröjde ytterligare ungefär 5 000 år innan de högsta delarna av halvön började torrläggas. Under senare delen av bronsåldern, ungefär 1000 - 500 f.Kr., stod havsytan 15 meter högre än idag och Rådmansö utgjorde en skärgård med bergiga öar. Vid Kristi födelse hade Rådmansöskärgården tätat och öarna blivit större. Havsytan låg då 10 meter högre än idag. Eftersom endast en mindre del av naturreservatet är beläget över 10-metersnivån utgjordes Riddersholm vid denna tid av några kala skär.

3.1.4 Vattenområdena

Inga systematiska undersökningar har gjorts av naturreservatets akvatiska miljöer. Södersundets makroskopiska djurliv har dock kontrollerats i samband med en ansökan om muddring. Bottenfaunan hyste vid provtagningen de för sedimenten förväntade arterna. Rapport finns om att bandtång spolats upp på Riddersholms stränder. Några kända bestånd med bandtångsängar finns inte inom reservatet. Bandtångsängar har dock beskrivits från vattenområdena ca 2 km öster om Riddersholm.

3.2 Markanvändningshistoria

3.2.1 Bebyggelse

Ridderhomsområdets låga höjd över havet och frånvaron av kända förhistoriska fornlämningar som t ex bygravfält talar för att bosättningen i området är medeltida. Byn Sidö etablerades troligen då.

Enligt 1573 års tiondelängd fanns sju bönder i Sidö. År 1627 förlänades Casper Otto Sperling d.ä skattehemman i Sidö by. Vid denna tid fanns sex bönder i Sidö. Hela egendomen reducerades och skattlades år 1691.

När ägodelningen av Sidö by genomfördes år 1709 fanns elva gårdar, uppdelade på två bebyggelselägen. Byn var således mycket stor för regionen. Västra Sidö, som bestod av sju gårdar, var beläget väster om Sibokullen norr om vägen mellan nuvarande Riddersholm och Sandängen. Östersidö bestod av fyra gårdar belägna på platsen där Riddersholms herrgård senare uppfördes. År 1709 beboddes Sidö av sammanlagt fjorton skattebönder. Hela byn brändes 1719 i samband med ryssarnas härjningar längs den svenska kusten.

Egendomen anslogs 1720 som berustat säteri åt ryttmästaren Peter Soldan, adlad Ridderstad, som bildade fideikommisset Riddersholm. Någon gång efter 1721 uppfördes herrgårdsbyggnaden samtidigt som en park i fransk stil med en lång allé ned mot Norrsundet anlades. På 1850-talet var samtliga byggnader i dåligt skick, huvudbyggnaden var så förfallen att den var obeboelig.

Vid slutet av 1800-talet hade flera mindre lägenheter etablerats i området, bland annat Sidö Sandäng och Karlslund. Vid den gamla Strömsängen, som då hade uppodlats, låg Strömsborg och på Långöns södra del låg Skälholmen med en egen liten åkermark.

Till Riddersholm har även funnits en väderkvarn med tillhörande kvarnstuga, som fungerat som mjölnarbostad. Dessa byggnader tillkom någon gång mellan 1709 och 1856.

3.2.2 Åkermark

År 1709 brukades åkermarken i tvåsäde och var liksom bebyggelsen uppdelad på två olika platser. Vid Västra Sidö fanns två särhägnade åkergårdar. Åkermarken till Östersidö var också indelad i två särhägnade åkergårdar. Åkergårdarna till Östersidö var något mindre än de till Västra Sidö.

Åkermarken innehöll en mängd mindre åkerholmar och impediment och var dessutom indelad i smala tegar genom ett system av öppna diken. Åkerns utsäde och dess yta är på 1709 års karta inte särredovisad för den västra och östra delen av byn, utan uppgick sammanlagt till 27 tunnland och 17 7/8 kappland lågt värderad åkermark. I textbeskrivningen av 1709 års karta finns uppgift om att trädesgårdet utnyttjades för svinbete. Åkerjordarna betraktades som mycket svaga eftersom de mest utgjordes av sand.

Under 1850-talet brukades nästan hela åkerarealen som vall (främst timotej) för höförsäljning i Stockholm. Vid slutet av 1800-talet hade nästan all sidvallsäng odlats upp till åker och det fanns inte längre någon avgränsad slåtteräng mellan de två ursprungliga bybebyggelselägena. Dessutom hade åkermark tagits upp i anslutning till de platser som bebyggts med mindre lägenheter och torp under 1800-talet.

3.2.3 *Slåtterängar*

Byns ängsmark var 1709 belägen på flera olika platser. Det fanns två olika typer av ängsmark, dels den torrare hårdvallsängen som kan ha varit trädbevuxen, dels den fuktigare sidvallsängen. Huvuddelen av sidvallsängen var belägen mellan Östra och Västra Sidös respektive åkergården.

Den fuktiga ängsmarken hade namn som Blötajkern, Bondänget, Furänge, Nyänge och Krokbohle. Bondänget utnyttjades 1709 som beteshage. Det fanns även en sidvallsäng kallad Strömsäng öster om det södra utloppet från Kifjärden i områdets västra del. Hårdvallsängen var uppdelad och inhägnad i mindre avsnitt än sidvallsängen. De olika ängarna hade inte egennamn på samma sätt som sidvallsängarna utan benämndes efter den plats där de fanns, till exempel Ängesholmen, Södersundet och Gumarsäng. Hårdvallsängen kunde vara antingen god eller skarp (mager).

Ängarnas avkastning var relativt jämn, ungefär ett lass per tunnland. Slåtterängar närmast åkermarken gav den högsta avkastningen. Gumarsäng vid Gunnarsmaren, ängsmarken på Långön samt på Gränön gav den sämsta avkastningen, bara ett ½ lass per tunnland. På Långön, som 1709 fortfarande var en ö, fanns ungefär 42 tunnland slåtteräng där man årligen bärgade 21 lass skarp hårdvall, men man bärgade även så kallad fräkne på stränderna.

Östra Sidö hade en särskild trädbevuxen slåttermark längre österut, längs stranden bort mot Sidö krog. Den östra delen av samma skogbevuxna och skarpa hårdvallsäng brukades av Sidökrögaren. Marken närmast sjöstranden var sandig, bar ringa gräsväxt och var inte duglig till slåtter.

Det finns i kartbilden från 1709 eller i kartans textbeskrivning ingen direkt anteckning om att lövtäkt förekom. På den steniga hårdvallsäng som kallades Gränön på södra delen av Lillnäset har lantmätaren emellertid noterat "små albuskar". Detta kan indikera någon form av lövtäkt.

3.2.4 *Hagar och utmark*

Utmarken till Sidö, som var samfällad med Lilltorp, Gillberga och Koholma, var belägen i områdets norra del. Skogen bestod av gran, al och enbuskar. Marken uppgavs vara stenig. Byamännen kunde av skogen få nödtorftig vedbrand och virke till gärdsel, men det fanns ingen timmerskog eller "näverflät". Utmarken utnyttjades som betesmark och det fanns "små lövskog till nödtorften" enligt

1709 års ägodelningsprotokoll. Skogen ansågs vara ”totalt uthuggen” på 1850-talet.

Vid 1900-talets början utgjordes stora delar av skogsmarken av löväng. Delar av inägomarken och Stornäset som vid 1700-talets början varit bevuxet med ”små tall- och granskog” dominerades helt av lövskog.

3.2.5 Agrarhistoriska värden

Sidös gamla bybebyggelse brändes av ryssarna 1719 och finns kvar som bebyggelselämningar i form av minst tre husgrunder på Sibokullen. Landskapet omvandlades till viss del när egendomen i början av 1700-talet kom i adelns ägo. Bruket av jordbruksmarken förändrades och blev mera storskaligt. Spår av den historiska markanvändningen finns trots ett mer rationellt drivet jordbruk kvar i området. Den åkermark som brukas idag sammanfaller till stor del med den mark som brukats av Sidö by sedan medeltid. Det finns bl.a odlingsrösen kvar i anslutning till åkermarken och sträckningen för den gamla tvåsädeshägnaden mellan Västersidös båda åkergården syns fortfarande tydligt i landskapet. Flera av de gamla ängarna odlades upp till åker, men delar av den gamla ängsmarken är idag öppen och har nyligen restaurerats. Den hävdas idag genom bete. Adelns inflytande över marken avspeglas också i byggnadsbeståndet. Intill Ridderholms herrgårdsbyggnad finns en parkanläggning i fransk stil med en allé som leder ned mot Norrsundet. Den tydliggör vattenvägens överlägsna betydelse som färdväg innan landsvägnätet byggdes ut. Jordbruk bedrivs fortfarande på gården.

3.2.6 Sjöfart

Kapellskär är Svealands östligaste udde och området har därför varit ett viktigt hamnläge ända sedan medeltiden. I en dansk seglingsbeskrivning från 1200-talet som anger hamnar och orter längs Sveriges östkust skall Sidö vara nämnt. I områdets östra del fanns 1709 Sidökrog och på Kapellskäret låg Kapellskärskrog med tillhörande slättermark. Söder om dagens färjeanläggning låg den gamla utskeppningshamnen och hit kom den ryska roddarflottan i juli 1719 för att dela upp sig och sedan fara vidare på härjning åt söder och norr.

Under slutet av 1700-talet användes Kapellskär som hamnplats för utskeppning av bland annat sandsten från Rådmansö. Den agrara verksamheten vid Riddersholm har troligen på ett eller annat sätt varit förknippad med den trafik som länge försiggått på Kapellskär. Även bruket av skogsmarken präglades sannolikt av närheten till Kapellskär.

Genom sitt geografiska läge är Kapellskär intressant som hamn även idag. 1972 förvärvades hela Kapellskärsområdet inklusive Riddersholm av Stockholms läns landsting i syfte att göra den gamla färjehamnen från 1959 allmän. Utbyggnad av hamnen med tillhörande infrastruktur har inneburit stora förändringar för Riddersholmsområdet. Kapellskärs hamn ägs och drivs idag av Stockholms Hamn AB.

3.3 Nuvarande markanvändning

3.3.1 Jordbruk

Jordbruket på Riddersholm karaktäriseras av de förhållanden som är typiska för skärgården. Jordarna är steniga och känsliga för uttorkning. Antalet åkerholmar är stort. Större delen av åkerarealen används för odling av vall och stråsäd. Relativt stora och sammanhängande områden med naturbetesmarker och skog betas idag av får och nötkreatur. Jordbruket sköts av en arrendator.

3.3.2 Skogsbruk

Användningen av skogsmarken i området präglades fram till 1950-talet av bete och ett begränsat virkesuttag av brännved och timmer. Skogarna var sannolikt betydligt glesare än idag och förmodligen helt dominerade av lövträd.

Under 1970- och 1980-talet har delar av området varit föremål för trakthyggesbruk. Flera ur naturvårdssynpunkt värdefulla områden, bland annat de strandnära områdena, har dock lämnats för fri utveckling eller skötts naturvårdsanpassat. Gran utgör idag ett dominerande inslag i många av lundarna.

3.3.3 Jakt

Jakträtten i området tillkommer jakträttsinnehavare och bedrivs enligt gällande lagstiftning.

3.3.4 Fiske

Fritidsfiske bedrivs av allmänheten enligt bestämmelserna för det fria handredskapsfisket. Fisket efter havsöring kan vara särskilt givande i vissa delar av naturreservatet.

3.4 Friluftsliv

Landstinget har under lång tid verkat för att Riddersholmsområdet skall bli lättillgängligt för besökande allmänhet. I området finns därför flera anläggningar för det rörliga friluftslivet. Vid Kapellskär finns en badplats. I området finns en småbåtshamn med gästplatser vid Södersundet och strax utanför reservatet finns en campingplats för husvagnar, husbilar och tält och som också har campingstugor för övernattnings. Invid reservatet ligger också ett vandrarhem med 34 bäddar.

I Riddersholmsområdet har landstinget anlagt ett nät av strövstigar vilket gör att hela området är lättillgängligt. Parkeringsplatser för bilar finns på flera platser. Informationstavlor om Riddersholmsområdet har satts upp genom Norrtälje Naturvårdsfond. Förutsättningarna för besök i området är sammantaget mycket goda.

Vägavståndet till Riddersholm är från Norrtälje ca 20 km och från Stockholm ca 100 km. Genom närheten till Kapellskärs hamn finns flera dagliga bussturer med

SL-buss till Riddersholm både från Stockholms innerstad och Norrtälje stad. Res-tiden från Stockholm är med bil drygt en timme.

3.5 Planförhållanden

Reservatet ingår i ett område som är av riksintresse enligt 3 kap. 2 § naturresurs-lagen. Riddersholm är vidare av riksintresse för naturvården enligt 2 kap. 6 § naturresurslagen.

I översiktsplanen för Norrtälje kommun (antagen 1990-09-24) är största delen av det föreslagna reservatet angivet som riksintresse för naturvården. Området kring Riddersholms gård är dessutom angivet som regionalt/lokalt kulturmiljöintresse.

En byggnadsplan antagen 1986 berör området kring campingplatsen och småbåts-hamnen. 100 meter strandskydd enligt 15 § i naturvårdslagen gäller i hela området

II. PLANDEL

---

1. DISPOSITION OCH SKÖTSEL AV MARK OCH VATTEN

1.1 Övergripande mål

Det övergripande målen med reservatets skötsel är att bevara och förstärka Riddersholms naturvärden samtidigt som odlingslandskapets kulturhistoriska värden bevaras och åskådliggörs. Ovanliga, känsliga eller rödlistade arter som förekommer i området skall bevaras i livskraftiga stammar.

Områdets stora värde för det rörliga friluftslivet skall tillvaratas genom att om-rådet även i fortsättningen görs tillgängligt för besökare. Friluftslivets nyttjande skall ske på ett sådant sätt att naturvärdena inte äventyras. Några nya större an-läggningar för friluftslivet skall inte iordningställas.

1.2 Generella riktlinjer och åtgärder

De generella riktlinjerna gäller för hela området. Riktlinjerna och åtgärderna utgår från de övergripande målen ovan, vilket bland annat innebär att

- slätter- och naturbetesmarkerna hävdas genom får- och nötkreatursbete,
- vissa igenväxta slätter- och betesmarker restaureras genom röjning och slätter,
- rikkärren röjs och hävdas genom slätter eventuellt kompletterat med bete,
- åkermarken brukas och åkerholmar sköts genom bl.a. röjning och slätter,
- en del lundområden röjs med avseende på framför allt gran,
- några lundområden betas med nötkreatur,
- vissa skogsbestånd lämnas helt utan åtgärder som naturskog.

Dagens odlingslandskap bör skötas så att gångna tiders hävd efterliknas. Detta innebär i första hand att resultatet av skötseln skall vara den samma som tidigare

men att moderna metoder och redskap kan användas. Med resultatet avses bevarandet av odlingslandskapets rika flora och fauna och kulturhistoriska värden.

Stora delar av reservatet utgörs av skogar som i huvudsak har sitt ursprung i en lång tids igenväxning av ett tidigare odlingslandskap. Skogarna har från medeltid till 1800-talet varit betydligt öppnare och hårdare utnyttjade genom bland annat betesdrift. De idag gamla skogarna i området har emellertid erhållit mycket höga naturvärden. Skötseln av skogarna skall i flertalet fall ha som mål att bevara naturvärdena som skogsmark. Det är ofta ett avsteg från den historiska markanvändningen.

Det är viktigt att genomförda skötselåtgärder och deras resultatet kontinuerligt dokumenteras och att åtgärderna följs upp och utvärderas med avseende på de övergripande skötselmålen. Nya kunskaper om Riddersholms naturförhållanden och markanvändningshistoria kan också medföra att den föreslagna skötseln behöver modifieras.

De generella anvisningarna för områdets skötsel i detta avsnitt kompletteras av noggrannare beskrivningar, mål och åtgärder som gäller för de olika skötselområdena, se avsnitt 7.

1.2.1 Slätter- och naturbetesmarker

Dessa marker omfattar i första hand de marker vilka hävdats som slätteräng vid 1800-talets slut och idag fortfarande hyser en något så när intakt ängsflora. Slätter med påföljande bete som är den traditionella markanvändningen av ängsmarken är idag inte praktisk genomförbar utom på mycket begränsade ytor. De områden som kan bli aktuella för kontinuerligt slätter är i första hand mindre partier av rikkärren samt beståndet med hartmanstarr. Restaurerande slätter och betesputsning är emellertid angelägna åtgärder i flera områden. Bete med nötkreatur och får är den typ av kontinuerlig hävd som är aktuell för flertalet områden.

Restaurering består av slyröjning, kraftig gallring/avverkning med påföljande återupptagen hävd. Gallringen och slyröjningen bör i första hand utföras i de områden där viss ängsflora och grässvål fortfarande finns kvar. Vid röjning och gallring bör lövträd och särskilt de ädla lövträden sparas. Virkesavfall städas bort och eldas eller flisas. Transport av ris och virke skall ske så att skador på mark och växtlighet undviks så långt som möjligt. Gamla döende och döda lövträd sparas i stor utsträckning. Grova lågor som legat en längre tid och vars bark multnat lämnas i regel. Bränning av marken kan ske för att komma till rätta med den tjocka gräsfilt som kväver ängsflora och grässvål. Bränning bör i första hand ske i sådana områden som präglas av en flora som är utarmad av gödsling eller frånvaro av hävd. Efter restaurering är det viktigt att hävden upptas så snart som möjligt för att begränsa uppkomst av rotskott m.m.

Betesdrift. Naturvårdsinriktad betesdrift i naturbetesmarkerna bör i första hand ske med nötkreatur eller får (på strandängarna främst nötkreatur). Blandbete

förordas om detta är möjligt. Normalår skall betespåsläppet ske första veckan i maj och betesdriften skall fortgå fram till skiftet oktober/november. Målet med betet är att grässvålen på öppna naturbetesmarker skall vara väl avbetad mot slutet av betessäsongen. Gammalt gräs skall inte stå kvar och ansamlas som förna. Om betestrycket är för lågt försvinner många av de hävdgynnade arterna. Istället ökar då förekomsten av trivialare arter, bland annat lövsly (klibbal, björk, sälg), nypon och bladvass - arter som trivs när hävden minskar. Någon stödutfodring med undantag för övergångsutfodring skall inte ske i naturbetesmarkerna på grund av risken för kvävetillskott som kan förstöra floran.

1.2.2 Rikkärr

Rikkären i området hörde tidigare till de bördigare ängsmarkerna. Dessa marker har inte varit trädbevuxna förrän idag eftersom den traditionella hävden genom slåtter omöjliggjorde etablering av träd efter att dessa marker höjt sig ur havet.

Rikkärren hyser en mycket rik flora och fauna. Många av dessa arter är hävdberoende och är främst slåttergynnade. Vissa av kärlväxterna är bedöms också gynnas av bete. Dock är kärren ofta känsliga för alltför kraftigt tramp från betesdjur. Skötseln av rikkärren kompliceras också av att vissa av de rödlistade landmollusker som förekommer i kärren missgynnas av bete och långtgående röjning.

Slåtter av rikkärren skall tidigast ske under senare delen av juli. Vid slåttern används enbart klippande eller skärande redskap. Avslitande eller slående redskap som exempelvis röjsåg med nylonlinor eller gräsklippare får endast användas i en restaurerande fas. Höet skall bärgas och forslas bort. En fördel är om höet under de första åren kan räfsas ihop för hand för att få bort gammal gräsförna och få en uppluckring av marken.

I de fall rikkärren betas får detta inte resultera i att blottade markytor uppkommer genom klöv- eller hovtramp. Vid röjningar av lövsly skall alltid en del videbuskar sparas.

1.2.3 Åkermark

Den brukade åkermarken i Riddersholmsområdet sköts idag på ett sätt som även framöver utgör en lämplig skötsel. Åkrarna skall brukas som åkermark (eller ligga som träda i växtodlingsföljd), alternativt betas.

En del av åkermarken kan eventuellt användas för att anlägga så kallade allmogeåkrar i syfte att demonstrera åkerogräsens stora inslag i forna stråsädesodlingar. Sådan skötsel får i så fall ske efter överenskommelse med arrendatorn. En mindre allmogeåker finns vid Storrass (skötselområde 15).

I de fall där det är nödvändigt att gräva om diken eller nydika bör dessa i möjligaste mån lämnas öppna. Täckdiken bör undvikas. Rensningsmassor från diken får inte läggas i åkerbrynen i betesmarkerna utan bör planas ut på åkermarken.

Spridning av konstgödsel, stallgödsel och bekämpningsmedel på åkermarken skall ske på så sätt att det inte hamnar i åkerrennar, i hagmarker eller i öppna diken.

Åkerholmarna bör skötas genom slyröjning, slåtter eller bete. Bränning kan vara aktuellt som skötsel om slåtter eller bete inte kan utföras. Äldre odlingsrösen sköts genom slyröjning, slåtter eller bete.

Åkerholmar och odlingsrösen med flera så kallade landskapselement är skyddade som biotopskydd (19a § naturvårdsförordningen) och får inte avlägsnas eller skadas.

1.2.4 Skogsmark

De områden som idag domineras av uppvuxen skog utgjordes tidigare ofta av löväng eller öppen ängsmark. I en del fall är det motiverat från naturvårdssynpunkt att avverka och röja ängs- och hagmarker som vuxit igen fullständigt. Flera av de igenväxta ängs- och hagmarkerna har höga naturvärden som blandskog varför skötseln av dessa bör inriktas på att bevara denna karaktär.

Utanför lundområdena finns också vissa äldre barrbestånd. Dessa bestånd lämnas av naturvårdsskäl helt utan åtgärder.

Stora, i reservatet centralt belägna områden har blivit föremål för skötsel som inneburit kalavverkning, plantering och röjning. Naturvärdena i dessa områden är idag små. Målet med dessa områden är att de på lång sikt skall utvecklas till olikåldriga och flerskiktade blandskogar. Ädla lövträd gynnas framför andra trädslag vid skötselåtgärder i dessa delar.

Delar av den skogsmark som är belägen i anslutning till hävdade ängs- och hagmarker bör hävdas genom nötkreatursbete. Motivet till detta är bland annat att finns ett antal växter och djur som är mer eller mindre knutna till betad skogsmark. Dessutom skapar skogsbete förutsättningar för att en historiskt riktig landskapsbild återskapas. Det är viktigt att betetrycket på skogsmarken inte är hårdare än att de lundväxter som förekommer idag kan finnas kvar i livskraftiga bestånd. Ungskogar bör inte betas eftersom detta skulle försvåra utvecklingen av lövträdsdominerade bestånd. Skogar som är belägna förhållandevis långt från betade områden är inte aktuella att beta på grund av praktiska skäl som till exempel tillsyn.

1.2.5 Jakt och fiske

Jakt på älg, rådjur och småvilt regleras inte i reservatsbestämmelserna, och kan bedrivas som tidigare i enlighet med gällande lagstiftning. Dock bör det vid jakt tas hänsyn till att området är välbesökt av friluftslivet.

Fisket regleras inte i reservatsföreskrifterna. Fritidsfiske är tillåtet enligt bestämmelserna för det rörliga handredskapsfisket.

1.2.6 Uthyrningsstugor i skötselområde 12 och 14

I skötselområdena 12 och 14 finns ett antal mindre uthyrningsstugor. Stugorna hyrs för närvarande ut som fritidshus. I skötselområde 14 ligger också torpet Sladdstycket.

Flertalet av uthyrningsstugorna ligger mycket nära stranden och har påtagligt negativ inverkan på allmänhetens möjlighet att röra sig längs ett mycket attraktivt strandavsnitt. Strandområdet bör göras tillgängligt för allmänheten. Detta innebär att åtminstone de stugor som redovisas på karta VI på sikt bör avvecklas. Efter- som frågan om avveckling av stugorna inte regleras i reservatsbestämmelserna är detta ett frivilligt åtagande för markägaren. En särskild plan för hur strand- området kan göras tillgängligt för allmänheten bör därför tas fram av mark- ägaren/förvaltaren.

Tills vidare bör följande principer gälla:

- Hyreskontrakten bör utformas så att privatiserande åtgärder begränsas kraftigt.
- Inga nya byggnader eller anläggningar bör tillåtas i anslutning till de hus som planeras att tas bort.
- En inventering av byggnader/anläggningar utförs.
- Tillåten stängsel runt husen begränsas kraftigt. Detta innebär att vissa stängsel tas bort.
- Överlåtelse av hyreskontrakt bör inte ske för de hus som planeras att tas bort.

1.2.7 Övriga byggnader

Övriga byggnader inom naturreservatet är väderkvarnen på Kvarnbacken samt ekonomibyggnader söder om Riddersholms gårdscentrum. Vid underhåll av byggnaderna skall hänsyn tas till kulturmiljö och landskapsbild genom att utformning, färgsättning etc. skall utföras i enlighet med traditionen i trakten.

På Lillnäset (skötselområde 11A) finns en stuga vid stranden som bör avvecklas så snart möjligt.

1.2.8 Småbåtshamnen i skötselområde 12

En gästbrygga med 40 gästplatser finns tillgänglig för tillfälliga besökare i området. Därutöver finns enskilda båtplatser.

Hamnverksamheten kan fortsätta som tidigare. Någon utbyggnad av hamnen bör dock inte komma till stånd.

1.2.9 Väghållning

För väghållningen ansvarar fastighetsägaren. Vägarna i området bör inte asfalteras. Vägrenarna bör slås sent, gärna i september, av hänsyn till fjärilsfaunan.

Vägarna hålls i övrigt i skick genom erforderlig röjning och avverkning i vägkanterna.

1.2.10 Luftledning

I området finns flera luftledningar. Underhåll av ledningsgator får ske utan hinder av naturreservatets föreskrifter. Naturvårdshänsyn skall dock tas där så krävs och åtgärder skall föregås av samråd med naturvårdsförvaltaren.

1.2.11 Stängsling

Den kulturhistoriskt riktiga formen av betesstängsel är gärdesgård av olika typer. Taggråd, fårnät och elstängsel är för närvarande de enda realistiska alternativen för merparten av stängslen. Stängseldragningar bör där så är möjligt ansluta till gamla sträckningar. Stängselgenomgångar skall ordnas för att göra betesfällorna tillgängliga för besökande allmänhet.

2. ANORDNINGAR FÖR FRILUFTSLIVET

(Se karta III)

2.1 Övergripande mål

Riddersholms stora värde för det rörliga friluftslivet skall tillvaratas genom att området även i fortsättningen hålls tillgängligt för besökare. Friluftslivets nyttjande skall ske på ett sätt så att naturvärdena inte äventyras. De naturgivna förutsättningarna skall vara utgångspunkten för friluftslivet i området. Några nya större anläggningar för friluftslivet skall inte iordningställas.

2.2 Riktlinjer och åtgärder

Verksamheterna för friluftslivet omfattar idag stigsystem, parkeringsplatser, gästhamn, torrdass och en badplats. I anslutning till reservatet finns vandrарhem och campingplats. Antalet besökare till naturreservatet är förhållandevis stort. Skyltning, stigunderhåll och städning av skräp utgör därför en viktig del av reservatskötseln. Särskilt stränderna bör städas regelbundet. Det kan vara motiverat att anlägga en natur- och kulturstig.

2.2.1 Tillgänglighet

Reservatet nås av besökande allmänhet med bil, SL-buss eller sjövägen. Flertalet vägar inom reservatet är tillgängliga för besökstrafik. Hela reservatet förutom bland annat hemfridszoner och åkermark med växande gröda är tillgängligt enligt allemansrätten.

2.2.2 Parkering

Parkeringsplatser för allmänheten finns vid Kapellskär, vid småbåtshamnen samt en mindre parkering vid Sibokullen (se karta III). En mindre parkeringsplats vid Kvarnbacken nordväst om Kvarnen kan vara aktuell som komplettering. I övrigt bedöms parkeringsplatserna vara tillräckliga.

2.2.3 Markerade stigar

Det befintliga stigsystemet skall underhållas (karta III). Befintliga plåtmarkeringar byts mot målad färgmarkering för att skona träden. Vid de platser där stigarna korsar stängsel skall genomgångar finnas. Någon form av natur- och kulturstig kan anordnas längs någon av stigarna.

2.2.4 Renhållning

Torrdass öppna för allmänheten finns vid småbåtshamnen och badplatsen. Ytterligare torrdass bedöms för närvarande inte vara nödvändiga. Städning av frekventerade platser och stränder bör utföras efter behov. Naturvårdsförvaltaren står för renhållningen inom naturreservatet.

2.2.5 Störningskänslighet och slitage

Vissa delar av naturreservatet är känsliga för en hög besöksfrekvens. Detta gäller särskilt rikkärren, lundmiljöerna och vissa strandpartier. Risker bedöms emellertid vara låga för att besökarna skall vara ett hot mot områdets naturvärden. Uppstår slitage bör kanalisering genom till exempel omdragning av stigar övervägas.

3. INFORMATION OCH GRÄNSMARKERING

3.1 Informationsskyltning

Information om naturreservatet och dess bestämmelser skall finnas på informationsskyltar, som bland annat bör sättas upp vid reservatets entréer, parkeringsplatser, vid campingen och vandrarhemmet, se vidare karta III. Skyltarna kan byggas på befintliga informationsskyltar uppsatta av Norrtälje Naturvårdsfond. Skyltarna skall utformas enligt Naturvårdsverkets riktlinjer. Eventuellt kan kompletterande skyltar med mera detaljerad information om vissa delar av reservatets natur och kultur tas fram.

Tillfartsskyltning till naturreservatet bör om möjligt anordnas från E18 samt vid avfarten från hamnen.

Inom naturreservatet finns idag hänvisningsskyltar till bl.a. campingplatsen. Hänvisningsskyltningen bör ses över med syftet att få en enhetlig och diskret skyltning.

3.2 Utmärkning av reservatsgräns

Markering av reservatsgränserna skall utföras enligt svensk standard (SIS 03 15 22) och Naturvårdsverkets anvisningar.

4. NATURVÅRDSFÖRVALTNINGEN

4.1 Naturvårdsförvaltare

Naturvårdsförvaltare är Skärgårdsstiftelsen.

4.2 Tillsyn

Naturvårdsförvaltaren svarar för regelbunden tillsyn av reservatet. Tillsynen omfattar bl.a. anordningar för friluftslivet samt att reservatets föreskrifter följs.

5. NATURVÅRDSFÖRVALTNINGENS EKONOMI

Naturvårdsförvaltningen finansieras av Skärgårdsstiftelsen. Staten bekostar informationsskyltning och gränsmarkering. För viss skötsel såsom betesdrift kan aktuell brukare erhålla EU-miljöstöd.

Kostnaderna för naturvårdsförvaltningen utgörs bland annat av följande: Naturvårdsåtgärder i skog och betesmarker, renhållning, tillsyn, underhåll av stigar och parkeringsplatser, informationsskyltning samt gränsmarkering.

6. DOKUMENTATION

6.1 Dokumentation av skötsel

Naturvårdsförvaltaren ansvarar för att utförda åtgärder journalförs. Fotodokumentation bör göras av restaureringsåtgärderna. Områdets fotodokumentation upprepas inom en period av 10 år.

Skötselåtgärder som berör naturbetesmarker i området skall följas upp. Tidpunkten för när betet påbörjas och avslutas skall alltid antecknas. Även antalet djur som årligen betar i området skall bokföras.

6.2 Inventeringar och undersökningar

- Betets effekt på vegetationen skall kontrolleras. Om möjligt bör även betets effekt på Gunnarsmarens och Storrass landmolluskfauna följas upp.
- En av de rödlistade orkideerna som förekommer i området är lämplig att övervaka inom ramen för Världsnaturfondens floraväkteri.
- Inventering av storfjärilsfaunan bör ske med vissa intervall.
- De hydrologiska effekterna av diket mellan Gunnarsmaren och sjön bör utredas.
- Kifjärdens makrofytvegetation bör inventeras.

7. BEHANDLING AV SKÖTSELOMRÅDEN

Hela naturreservatet är indelat i skötselområden, se karta II. De angivna skötselåtgärderna är avsedda för den kommande 10-årsperioden om inte annat är angivet. Åtgärderna måste i en del fall kompletteras med detaljerade arbetsbeskrivningar i samband med planeringen av åtgärderna.

Skötselområde 1. Norr Sandängen (7,6 ha)

Beskrivning

Området ingick 1709 i byns betade utmark, vilket troligen varit fallet sedan medeltid. Vid sekelskiftet 1900 dominerades området av blandskog som förmodligen betades. Ett 0,3 hektar stort område med åkermark fanns i den sydvästra delen.

Idag utgörs området av barrskog dominerad av gran med inslag av olika lövträd. Fältskiktet är tydligt kalkpåverkat med arter som nästrot, skavfräken och skogsbingel. Även kryptogamfloran är rik och några av de arter som förekommer är enlav, krusig ulota och stubbspretmossa.

Mål

Naturskog.

Åtgärder

Området lämnas utan åtgärd.

Skötselområde 2. Sandängen (3,2 ha)

Beskrivning

I början av 1700-talet brukades den norra hälften av området som hårdvallsäng och hagmark. Den södra delen utgjordes av klen barrskog. Vid sekelskiftet 1900 anges att torpen Karlslund och Sidö Sandäng har etablerats i området. En del av ängsmarken, 0,6 hektar, brukades då som åker. Slätterängsarealen uppgick till 2 hektar. Lövträd dominerade omgivningarna.

De två torpen har idag avstyckats och ingår inte i reservatet. En del av området består nu av blandskog med inslag av hassel och ädla lövträd. Mindre partier är fortfarande öppna men hävdas inte längre genom bete eller åkerbruk.

Mål

Hassellund med ädellövträd. Den tidigare brukade åkermarken bör bibehållas öppen.

Istandsättningsåtgärder

Om möjligt bör hävden av åkermarken återupptas.

Underhållsåtgärder

Viss röjning av gran kan utföras. Åkermarken kan hävdas genom maskinslätter alternativt bete.

Skötselområde 3. Kifjärden (18,0 ha)

Beskrivning

Kifjärden utgör en del av naturreservatets västra gräns. Fjärden är en långsträckt kraftigt sänkt sjö som är omgiven av större sammanhängande sumpskogar och vassområden. Sjösänkningen har genomförts i flera omgångar, senast på 1940-

talet. Vattendjupet är som störst i den norra delen, ungefär 1,5 meter. Den södra delen av sjön har ett vattendjup av cirka 0,5 meter. Undervattensvegetationen är sparsam. På grundare partier förekommer havsnajas. Sjön har fungerat som rastplats för bland annat gräsänder, storskrake och sothöns.

Mål

Grund, vassrik sjö omgiven av sumpskog. Naturlig vattenståndsfluktuation i sjön.

Åtgärder

Inga åtgärder är aktuella.

Skötselområde 4. Stornäset (30,3 ha)

Beskrivning

Enligt 1709 års karta utgjordes Stornäset av ”små tall och granskog”. Detta kan tyda på påverkan genom långvarig betesdrift. Vid sekelskiftet 1900 dominerades däremot hela området av lövträd, troligen beroende på minskat bete under 1800-talet.

Den södra delen av området utgörs idag av en nästan 30-årig gallringskog med björk och gran. Ett par hektar impediment finns i de högst belägna delarna av området. Områdets norra del utgörs av en ca 10-årig röjningsskog med ungefär 1500 stam/ha. Röjningsskogen utgörs av gran och björk med inslag av tall.

Mål

Olikåldrig, flerskiktad blandskog med stort inslag av lövträd. Den nuvarande trädslagsfördelningen med 40 procent lövträd bibehålls.

Åtgärder

Eventuellt kan röjning respektive gallring bli aktuell.

Skötselområde 5 (två delomr). Norr om Sidö (4,5 + 1,7 ha)

Beskrivning

Delar av området hörde till byns betade utmarker. Andra delar var inhägnad slåtteräng. Vid sekelskiftet 1900 dominerades området av blandskog som sannolikt betades.

Området avverkades för ungefär 20 år sedan och domineras idag av ungskog med gran och tall. Stamantalet uppgår till ca 2000 per ha.

Mål

Olikåldrig, flerskiktad blandskog med stort inslag av lövträd. Den nuvarande trädslagsfördelningen med ungefär 20 procent lövträd bibehålls.

Åtgärder

Eventuellt kan röjning bli aktuell.

Skötselområde 6 (två delomr). Norr om Sidö (1,7 + 0,8 ha)

Beskrivning

Delar av området hörde till byns betade utmarker. Andra delar var inhägnad slåtteräng. Vid sekelskiftet 1900 dominerades området av blandskog som sannolikt betades.

Idag domineras området av en grandominerad gallringsskog med en ålder av ungefär 70 år. Inslaget av björk är stort.

Mål

Flerskiktad och olikåldrig-blandskog med stort inslag av lövträd. Den nuvarande trädslagsfördelningen med ungefär 40 procent lövträd bör bibehållas.

Åtgärder

Eventuellt kan gallring bli aktuell.

Skötselområde 7. Stornäset (49,5 ha)

Beskrivning

Området utgör det största sammanhängande skogsområdet i naturreservatets sydvästra del. Under 1700-talet var Stornäset troligen betesmark med "små tall och granskog" enligt ägodelningskartan. I anslutning till Kifjärdens utlopp fanns vid denna tid en 4,5 hektar stor starräng. I slutet av 1800-talet var 0,2 hektar av denna starräng brukad som åkermark. Hela området dominerades av lövträd i vid slutet av 1800-talet. Förmodligen brukades området som löväng. Om lövängsbruket verkligen omfattade slåtter är inte säkerställt. Eventuellt kan markanvändningen ha utgjorts av enbart nötkreatursbete. Några mindre åkrar var upptagna söder om Gunnarsmaren i slutet av 1800-talet. Markerna kring om Kifjärdens utlopp utgjordes i början av 1950-talet fuktiga ängsmarker med arter som majviva, vildlin, älvväxing och ängsstarr.

Markförhållandena varierar kraftigt både med avseende på hydrologi och jordmån. Området är relativt flackt. Höjden över havet är i de högst belägna partierna knappt 15 meter. Vegetationen är idag varierad i området. Blandskog med inslag av kalkgynnade arter som nästrot, skogsbingel och vårärt utgör ett karaktäristiskt inslag. Ädla lövträd och hassel är ett typiskt inslag i de delar av området som består av blandskog. Ett flertal från naturvårdssynpunkt intressanta kryptogamer är kända från blandskogen, bland annat allémossa, lunglav, pisksnärtemossa och späd allémossa.

I de högre liggande partierna förekommer magrare talldominerade marker. Mindre granskogspartier med ett fältskikt dominerat av blåbärsris förekommer i delar av det västra området. I den nordöstra delen av området finns en lavflora bestående av bland annat gammelgranlav, klotterlav, krushättemossa, skriftlav, stubbspretmossa och den rödlistade aspfjädermossan.

Mellan Gunnarsmaren och Gunnarsnäset finns ett område med grova ädellövträd vilka hyser arter som aspfjädermossa, blykoralllav och lunglav. På en del av lågorna växer långfliksmossa. Även i den södra delen av området, mellan stranden och stigen, finns en rik lavflora bestående av mörk husmossa och lunglav med apotesier.

Mål

Blandskog som är varierad med avseende på både trädslagsfördelning, ålder och skiktning. Området skall karaktäriseras av lundvegetation bestående av hassel, ädla lövträd, kalkgynnade kärlväxter samt en rik lav- och mossflora.

Istandsättningsåtgärder

Röjning av gran i de bestånd som idag inte domineras av gran. De största granarna lämnas. Denna åtgärd kan med fördel ske successivt. Marken skall skyddas mot körskador.

Underhållsåtgärder

Röjning av gran i sådana partier som ännu domineras av lövträd.

Skötselområde 8. Sidö (38,0 ha)

Beskrivning

I området har Västersidö by legat. Spår av byn i form av flera husgrunder finns bland annat intill Sibokullen. Östersidö låg på den plats där Riddersholms herrgård idag ligger.

Markerna söder om Västersidö brukas idag som åker men var tidigare slätteräng. Åkerarealen i området uppgick till ungefär 10 hektar 1709. Ängsarealen var vid samma tid ca 30 hektar. Vid sekelskiftet 1900 hade nästan hela området uppodlats till åkermark. Sibokullen användes dock som betesmark och vid Norrsundet fanns en 6 hektar stor äng. I den norra delen, i anslutning till landsvägen fanns ett nästan 5 hektar stort lövängsparti.

Idag brukas nästan hela den åkerareal som var uppodlad i slutet av 1800-talet. I anslutning till den gamla landsvägen i områdets norra del finns en barrskog med ett betydande björkinslag.

Mål

Områdets öppna karaktär med brukade åkrar och betade ängs- och hagmarker bibehålls. Åkerholmarna bör få en betydligt mer hävdad karaktär.

Istandsättningsåtgärder

Slyröjning av åkerholmar. En del bärande buskar kan sparas i samband med röjningarna. Några av de helt kala åkerholmarna bränns. Åkerholmen där Västersidö var belägen röjs på en mindre andel sly och betas. Åkermarkens beskaffenhet innebär att så kallade allmogeåkrar eventuellt kan vara aktuella att anlägga. Detta skall utredas. Betet av Sibokullen förutsätter att tillgång till vatten ordnas.

Underhållsåtgärder

Åkerbruk bestående av vall- och stråsådsodling. Bete av Sibokullen. Om bete inte är möjligt på Sibokullen bör området hävdas genom slåtter åtminstone vartannat år. Åkerholmarna bör årligen slås, röjas eller brännas.

Skötselområde 9A. Eknäset (15,2 ha)***Beskrivning***

År 1709 utgjordes större delen av området av en skogsbacke. Den södra delen av området var då en havsvik. Mellan skogsbacken och havsviken fanns en remsa med torrare ängsmark. Vid 1800-talets slut var Eknäsets norra del en löväng medan den södra delen var öppen ängsmark.

Idag domineras Eknäset av en med gran igenvuxen löväng. Buskskiktet karaktäriseras av hassel. I fältskiktet växer bland annat gullviva, kirskål, nästrot, skogsbingel, spenört, underviol, vätteros och vårärt. I den norra delen av området finns även lunglav och fällmossa.

Det nordvästra hörnet av området består av en liten öppen ängsmark med förekomst av bland annat hartmanstarr och allmän slåttergräsfjäril.

Den södra delen av området består av en öppen nyligen (1996) röjd ängsmark karaktäriserad av arter som kärrtistel, tuvtåtel, ängskavle, älgört och älväxing. Från denna fuktäng är flera intressanta fjärilsarter rapporterade. Några av dessa är allmänna slåttergräsfjärilen, fjäderbärare, kretsfly, violett guldvinge och mnemonsynefjäril. De två sistnämnda arterna har förmodligen utgått. Den sydöstra delen av området som gränsar mot Kvarnudden hyser en strandäng med hävdgynnade arter som gulkämpar, gåsört, kustarun, kärrsälting, majviva, saltåg, och tätört.

Mål

Den öppna gräsmarken skall i större utsträckning än idag bestå av hävdgynnade arter. Lundmiljöerna med deras karaktäristiska flora skall bevaras.

Istandsättningsåtgärder

En del mindre röjningar och gallringar kan genomföras i den östra delen av området som gränsar mot Kvarnudden. Finns det möjlighet att genomföra stubbfräsning kan detta göras i de partier som avverkades och röjdes vintern 1996. Stängslingen mot Kvarnudden justeras så att inga partier mellan dessa områden förblir obetade.

Underhållsåtgärder

Återkommande röjning av uppväxande gran- och lövsly samt annan vegetation på den öppna ängsmarken som ratas av betesdjuren. Bete med nötkreatur. Slåtter av hartmanstarrlokalen. Återkommande städning av skräp samt underhåll av stigmarkeringar.

Skötselområde 9B. Lillnäset (50,0 ha)

Beskrivning

Större delen av Lillnäset var troligen betad skog i början 1700-talet. De kustnära delarna av Lillnäset var delvis hårdvallsäng. I den sydöstra delen, som benämndes Gränön, fanns en stenig hårdvall med små albuskar vilket kan vara en antydning om att lövtäkt förekom i området. Vid sekelskiftet 1900 utgjordes vegetationen på Lillnäset av lövskog. Förmodligen användes området enbart för bete vid denna tid.

Vegetationen i området karaktäriseras idag av lundvegetation och består av ädla lövträd, gran, hassel och ett örtrikt fältskikt med arter som hässlebrodd, myskmadra, nästrot, ramslök, spenört, skogsbingel, sårläka, tandrot, vätteros och vårärt. Alsumpskogar finns i områdets norra och södra del. Kryptogamfloran i området präglas av förekomsten av ädla lövträd. Intressanta arter som noterats i området är bland annat aspfjädermossa, grön sköldmossa, liten stinksvamp, långfliksmossa, igelkottsröksvamp, trubbfjädermossa och lunglav med apothecier. I den norra delen i anslutning till diket finns öppna partier med frisk- och fuktängsvegetation.

Mål

Området skall präglas av ädla lövträd. Lundfloran i området bibehålls. Den öppna gräsmarken skall utvidgas och skall karaktäriseras av hävdgynnade arter.

Iståndsättningsåtgärder

I den norra delen av området röjs och avverkas så gott som all gran. De öppna ängsmarkerna röjs och utvidgas. Alsumpskogen i den östra delen lämnas dock utan åtgärd. Nya stängsel sätts upp på ett sådant sätt att hela området kan betas med nötkreatur. De gamla stängslen rivs och tas bort. All gammal taggtråd samlas in. En ny väggtrumma läggs i diket. De hus som finns på Lillnäset bör på sikt rivas.

Underhållsåtgärder

Avverkning av uppväxande gran i de partier som domineras av lövträd. Området hävdas genom ett måttligt bete av nötkreatur.

Skötselområde 9C. Gunnarsmaren (10,4 ha)

Beskrivning

Under 1700-talet var större delen av den nuvarande våtmarken Gunnarsmaren en sjö som omgavs av slåtterängar och betesmarker. Den angränsande ängsmarken uppgick till 5,5 ha hektar. Vid sekelskiftet 1900 var sjön helt igenvuxen, en process som kan ha påskyndats genom dikning. Det är oklart om Gunnarsmaren hävdades vid sekelskiftet. En mindre åker brukades dock vid denna tid i direkt anslutning söder om Gunnarsmaren.

Idag karaktäriseras Gunnarsmarens vegetation av bladvass och av låga glasbjörkar. I den östra delen reser sig en mosse med ristuv-vegetation bestående av

arter som kråkbär och tranbär. Större delen av vegetationen är dock tydligt kalkpåverkad och utgörs av ett mjukmattekärr. I de kalkpåverkade partierna förekommer arter som kärrknipprot, majviva, näbbstarr, rosettjungfrulin, slätterblomma, snip, sumpnycklar, sumpäggsvamp, tätört och ängsnycklar.

Bottenskiktet karaktäriseras av mossor typiska för rikkärr. Några av dessa är guldspärrmossa, gyllenmossa, korvskorpionmossa, kärrkammosa, myruddmossa, piprensarmossa, purpurvitmossa och späd skorpionmossa. Molluskfaunan är artrik och diversifierad med förekomst av rödlistade arter som kalkkärrsgrynsnäck och blåssnäckan *Aplexa hypnorum*. Kantzonen kring Gunnarsmaren består av en lövsumpskog. I diket och i anslutning till detta växer bland annat bäckrundmossa, stubbspretmossa och vågig praktmossa.

Mål

Områdets kvaliteter som rikkärr bevaras med avseende på naturtypen samt kärrets växtarter och molluskfauna.

Istandsättningsåtgärder

Röjning av högst två tredjedelar av de uppväxande buskarna. I första hand bör gran och björk avlägsnas. Sälg och videbuskar lämnas. Diket som avvattnar Gunnarsmaren kan eventuellt läggas igen.

Underhållsåtgärder

Återkommande slätter med två till tre års intervall. Bete kan eventuellt vara lämpligt under förutsättning att en kontinuerlig uppföljning görs för att förhindra trampsador i kärret.

Skötselområde 10A och 10B. Kvarnbacken (27,3 + 13,0 ha)

Beskrivning

I början av 1700-talet hade de i terrängen lägre liggande partierna ännu inte rest sig ur havet. Den sydöstra delen utgjordes av igenväxt slätteräng. Den västra halvan av området bestod av ca 5 ha hårdvall, en mindre kalvhage, drygt 1 ha åker och utmark. Vid sekelskiftet 1900 hade åkerarealen utökats väsentligt genom uppodling av utmark. En del hårdvall och ängsmark hade också odlats upp. Löväng och blandskog omgav den mesta åkermarken. Mindre partier med ängsmark fanns i anslutning till Norrsundet. Under 1900-talet har en del av åkermarken överförts till hagmark. Vissa åkeravsnitt har vuxit igen helt med både barr- och lövträd.

Skötselområde 10A.

Större delen av området är naturbetesmark som idag betas av nötkreatur respektive får. I vissa delar av den färbetade hagmarken finns en torrängsflora med arter som brudbröd, darrgräs, rödven, rödklint och vitmåra. På den torrare ängsmarken nära Norrsundet förekommer allmän slättergräsfjäril. De strandnära, nyligen röjda områdena domineras av vass och betas av nötkreatur. I anslutning till Norrsundet finns några strandängspartier med stora botaniska kvaliteter med

arter som majviva, slätterblomma och ängsnycklar. Andra arter som finns i dessa strandpartier är hundstarr, kråklöver, plattstarr och kärrskedmossa. I den västra delen av området finns större bestånd med alsumpskog. Här finns även delar av den allé som förenade Riddersholms herrgård med bryggan vid Norrsundet. Inslaget av ädla lövträd präglar delar av den hage som gränsar mot Aspås.

Mål

I huvudsak naturbetesmark. Arealen välhävdad ängsmark utökas i området. Lundfloran i den sydvästra delen och mot Aspås bibehålls. Allén bevaras intakt.

Istandsättningsåtgärder

Röjning av lövsly och eventuellt även av vass. Vissa kompletterande avverkningar av al. Träd med en ålder som överstiger 80 år sparas. Eventuellt bör stubbfräsning genomföras på strandängen mot Norrsundet av de stubbar som är resultatet av 1997 års avverkningar. Ytterligare röjningar görs på sikt för att väderkvarnen skall få det exponerade läge som är lämpligt ur ett historiskt perspektiv. På sikt kan avverkningar och röjningar i den västra delen av området, söder om herrgården bli aktuella. En restaureringsinsats i denna del av området förutsätter att en arbetsbeskrivning utarbetas.

Underhållsåtgärder

Bete med får och nötkreatur. Strandängarna betas dock enbart med nötkreatur. Vissa kompletterande röjningar kan göras av sly och annan vegetation som eventuellt ratas av nötkreaturen.

Skötselområde 10B.

Detta delområde består huvudsakligen av åkermark. I den västra delen finns också ekonomibyggnader och en del öppen ängsmark som karaktäriseras av en kvävegynnad flora. Åkermark brukas för vall- och stråsädesodling. Huvuddelen av ängsmarken betas av får.

Mål

Bevara det öppna odlingslandskapet med brukad åkermark och naturbetesmark.

Istandsättningsåtgärder

Det är angeläget att markerna kring ekonomibyggnaderna får en mer hävdad karaktär. En utökning av fårbetet är således lämplig vilket förutsätter en delvis ny stängseldragning. Är detta inte möjligt bör den årliga gräsväxten hävdas genom någon form av slätter varvid avslaget gräs samlas ihop och transporteras bort.

Underhållsåtgärder

Återkommande hävd av den öppna ängsmarken. Vall- eller stråsädesodling på åkermarken.

Skötselområde 11. Kvarnudden (25,3 ha)

Beskrivning

Kvarnudden var under 1700-talet en del av Långön, som var skild från Rådmansö av ett mellan 100 och 300 meter brett sund. Öns strandnära marker och hela det område som idag utgör Kvarnudden brukades som "skarp hårdvall", det vill säga mager slåtteräng. Under 1800-talet grundades vattenområdet upp och i slutet av 1800-talet fanns en fast landförbindelse till Rådmansö. Med undantag för de högst belägna centrala partierna dominerades hela Långön och Kvarnudden av löväng vid denna tid. Kvarnuddens nordöstra strand brukades som äng. I den södra delen fanns en äng på den plats som idag utgörs av ett alkärr. Den kvarn som idag är uppställd på Kvarnbacken skall ha flyttats från Kvarnudden.

Kvarnudden präglas av nyligen röjda strandängar och hasselldominerad lundvegetation med ädla lövträd. Fältskiktet i de skuggiga partierna karaktäriseras av skogsbingel. Lavfloran på områdets askar är exceptionell rik med förekomst av rödlistade arter som blanklav, klosterlav, mångfruktig blemlav, orangepudrad klotterlav och rosa skärelav.

Mål

Lundvegetationen med sin exceptionellt rika lavflora bevaras. Den öppna gräsmarken skall utvidgas något och bibehållas öppen och hävdad.

Istandsättningsåtgärder

Vasslätter längs stränderna. Røjning av unga granar och lövsly. Tidigare röjda partier kan eventuellt bli föremål för någon form av slåtter för att bekämpa älggräs och hallon. Slåttern behöver inte nödvändigtvis utföras med skärande eller klippande redskap. I de södra delarna av Kvarnudden som gränsar mot småbåtshamnen kan det finnas skäl till att genomföra fräsning av de alstubbar som kvarstår efter 1997 års avverkningar. Den tidigare slåttermarken som idag utgörs av en alsumpskog kalavverkas. Stängslet vid vägen flyttas fram till vägdiket samtidigt som en del kompletterande røjningar görs. Mindre justeringar av tidigare røjningar och avverkningar kan vara motiverade att genomföra i vissa delar av området, bland annat för att undvika alltför tvära övergångar mellan öppna och helt slutna marker. På sikt kan avverkningar och røjningar i den nordöstra delen av området, gränsande mot campingen bli aktuella. En restaureringsinsats i denna del av området förutsätter att ett högt betestryck kan garanteras.

Underhållsåtgärder:

Bete med nötkreatur. Återkommande røjningar av uppväxande gran och eventuellt även lövsly samt för kreaturen osmaklig vegetation. Återkommande städning av skräp samt underhåll av stigmarkeringar.

Skötselområde 12. Skärholmsgrynnan och Skärholmen (10,2 ha)

Beskrivning

Skärholmsgrynnan och Skärholmen var till stor del belägna under havsytan vid 1700-talets början. De avsnitt som stigit ur havet brukades som hårdvall. Vid

sekelskiftet 1900 var själva grynnan en kal ö. Skärholmen karaktäriserades då av lövängsvegetation. I den västra delen av området fanns vid denna tid ett torp med 2,5 hektar äng och 0,3 hektar åker. Under 1900-talet har området successivt exploaterats med ett flertal fritidshus och en småbåtshamn.

Sandsträndernas vegetation består av bland annat krypven, kvickrot, rörsvingel, revfingerört, spjutmålla och åkertistel. Längs den västra stranden finns inslag av torrängsvegetation med arter som darrgräs, rödven och solvända. Den norra delen av området består av rent lundartad vegetation bestående av bland annat hassel och skogsbingel. Här har omfattande uthuggningar gjorts under 1970-talet då området även betades med får under en period. Stränderna mot farleden består omväxlande av sand och grus. Partierna med grus karaktäriseras av agnsäv, krypven, rödsvingel, salttåg, strandkrypa, videört och vänderot.

Mål

De vegetationstyper som är typiska för sandstränder i Stockholms skärgård bevaras. Tillgängligheten till stränderna bör ökas, se avsnitt 1.2.6.

Istandsättningsåtgärder

Viss röjning av gran kan genomföras. Se också avsnitt 1.2.6.

Underhållsåtgärder

Återkommande städning av skräp samt underhåll av stigar och stigmarkeringar.

Skötselområde 13A och 13B. Östra Långö (12,0 + 15,5 ha)

Beskrivning

Större delen av området bestod av en "skogsbacke" under den första hälften av 1700-talet. De strandnära partierna brukades som skarp hårdvall. Vid sekelskiftet 1900 utgjordes hela området av löväng med ett visst inslag av barrträd i de högre belägna partierna. Denna del av området ingick i en avhandling om de svenska lövängarna som publicerades 1904 (Hesselman). Långö beskrevs då som ett hasseldominerat lundområde med en exceptionellt rik lundflora bestående av både skugg- och ljusfördragande arter. Trädsiktet karaktäriserades vid sekelskiftet av ask, asp, gran och rönn. Vanliga arter i fältsiktet var då bland annat Adam och Eva, björnloka, blodnäva, gullviva, rödklint, rölleka, Sankt Pers nycklar, solvända, svartkämpar, vitsippa och vildlin.

Skötselområde 13A

Idag domineras området av ungskog med barr- och lövträd. Den senaste planteringen skedde 87-88. Antalet stammar uppgår till ungefär 2500 stam/ha.

Mål

Flerskiktad, olikåldrig och lövträdspräglad skog med gläntor.

Istandsättningsåtgärder

Eventuellt kan röjning bli aktuell av det planterade hygget för att uppnå målet om en flerskiktad och lövträdspräglad skog.

Skötselområde 13B

Lundvegetationen är undanträngd till strandnära områden. Skogen i de norra delarna domineras av barrträd. I de partier som inte avverkats finns fortfarande en rik lundflora. En del av de arter som fanns vid sekelskiftet har dock försvunnit. Lav- och mossfloran är rik i dessa delar av området och några av de arter som noterats är gammelgranlav, grå punktlav, korallblylav, krusig ulota, mörk husmossa, slät rönnlav och stubbspretmossa. Aspfjädermossa växer på två aspar nära det fritidshus som ligger längst bort från stranden. Nära stranden, nära den kraftiga vägkröken finns klosterlav och den akut hotade laven rödprik.

Stränderna mot farleden består omväxlande av sand och grus. Partierna med grus karaktäriseras av agnsäv, krypven, rödsvingel, salttåg, strandkrypa, videört och vänderot. Den för Östersjöområdet endemiska gultåteln förekommer längs stranden.

Mål

Områdets karaktär och dess rika lundflora skall bevaras.

Istandsättningsåtgärder

Viss röjning av yngre gran och lövsly i de strandnära områdena med lundflora kan genomföras.

Underhållsåtgärder

Uppväxade gran kan röjas.

Skötselområde 14. Västra Kapellskär (5,0 ha)***Beskrivning***

Större delen av området brukades som hårdvallsäng i början av 1700-talet. Vid sekelskiftet 1900 hade ett torp etablerats i den västra delen av området. Ungefär 1,5 hektar lövträdsbevuxen slåtteräng och 0,2 hektar åker fanns vid denna tid i området. Den resterande arealen bestod av löväng. Arealen åkermark hade vid mitten av 1900-talet ökat till det tredubbla.

Vegetationen karaktäriseras idag av skog bestående av både ädla lövträd, björk och asp. I fältskiktet förekommer arter som blåsippa och skogsbingel. I det nordöstra hörnet av området växer krusig ulota och skriftlav. I närheten av det tidigare torpet förekommer orange klotterlav i den smala remsan av träd mellan grusvägen och staketet. En sandstrand finns i den östra delen av området. De byggnader som idag finns i området används som fritidshus.

Mål

Bevara de vegetationstyper som är typiska för grus- och sandstränder i Stockholms skärgård. Bibehålla för lundfloran typiska arterna. Stränderna i området bör bli tillgängliga för allmänheten, se avsnitt 1.2.7.

Istandsättningsåtgärder

De stängsel som utestänger allmänheten från stränderna skall avlägsnas, se avsnitt 1.2.7. Städning av skräp.

Underhållsåtgärder:

Återkommande städning av skräp samt underhåll av stigar och stigmarkeringar.

Skötselområde 15 (två delomr). Söderskogen (6,4+3,0 ha)**Beskrivning**

I början av 1700-talet utgjordes de norra delarna av utmark medan den södra delen delvis ingick i slättermark och delvis var havsbotten. Vid slutet av 1800-talet dominerade barrskog.

Idag består hela området av skog. Barrträd dominerar även om inslaget av lövträd är stort. Fältskiktet saknar kalkpåverkan i en ganska stor del av området. Bland områdets kärlväxter kan nämnas bergslok, harsyra, skogskovall och örnbräken. Tydligt kalkpåverkade fuktiga marker med arter som nästrot, tibast, tvåblad och ängsfräken förekommer också. Några av de noterade kryptogamerna från området är skriftlav och stubbspretmossa.

Mål

Målet ett orört barrträdsdominerat naturskogsbestånd.

Istandsättningsåtgärder

Gamla stängsel samlas ihop och transporteras bort.

Underhållsåtgärder

Skogen lämnas för fri utveckling.

Skötselområde 16. Släpphäll, Trianten och Isakholmen (4,1 ha)**Beskrivning**

Öarna Släpphäll, Trianten och Isakholmen är belägna söder om Riddersholm i anslutning till Furusundsfjärden. I slutet av 1800-talet dominerades Släpphäll och Isakholmen av lövträd.

Idag dominerar Släpphälls strandnära partierna av lövträd och de inre delarna av barrträd. I den nordvästra delen finns ett öppet parti dominerat av kvävegynnad högrötsvegetation. Havtorn växer längs Släpphälls steniga stränderna. Isakholmens vegetation utgörs idag av olikåldrig blandskog med inslag av ädla lövträd. De centrala delarna av Isakholmen består av ohävdad ängsmark. Trianten är en nästintill trädlös liten holme huvudsakligen bestående av grus och sand.

Mål

Orörd blandskog.

Åtgärder

Inga. Öarna tillåts utvecklas helt utan skötselåtgärder

Skötselområde 17. N. Furusundsfjärden, Norr- och Södersundet (276 ha)**Beskrivning**

Både Norr- och Södersundet är belägna centralt i reservatet. Under 1700-talet var båda sunden en del av det vatten som omgav Långön. Vid sekelskiftet utgjordes Norrsundets förbindelse med Södersundet av ett nästan helt öppet sund. Österut hade dock Långön vuxit ihop med Rådmansö. Norrsundet är idag en grund nästan helt avsnörd havsvik som är stadd i kraftig igenväxning. Medelvattendjupet är ungefär 0,5 meter. Högvuxen vass omger hela Norrsundet. Vattenomsättning är låg.

Id har tidigare lekt i det grunda dike som förbinder Norrsundet med Södersundet. Både Norrsundet och Södersundet används som rastplats för ejder, gräsänder, storskrake och sothöns.

Södersundet är en grund havsvik som kantas av både vass och klippor. De djupaste partierna av Södersundet finns i den södra delen som är drygt 2 meter djup. I den östra delen av viken finns en småbåtshamn. En inseglingsränna är muddrad till hamnen. Södersundets bottenfauna hyser de för området förväntade arterna bestående av östersjömussla, hjärtmusslor och *Hydrobia* sp. Rapport finns om att bandtång spolats upp på Riddersholms stränder. Några kända bestånd med bandtångsängar finns inte inom reservatet.

Mål

Befintliga naturförhållanden bevaras.

Åtgärder

Inga.

Skötselområde 18. Storrass (6,6 ha)**Beskrivning**

Hela området ligger under 1-metersnivån och var under hela 1700-talet en havsvik. Under senare hälften av 1800-talet omgavs Storrass av en stor och sammanhängande slätteräng. Under den första hälften av 1900-talet odlades en mindre åker upp mellan vägen som utgör den södra områdesgränsen och våtmarken.

Storrass är nu ett rikkärr, som varit under igenväxning men som nyligen har röjts på bl.a. al och vass. Området har stängslats för bete. Fuktängsvegetation dominerar de centrala delarna av området. Här växer arter som kärrtistel,

kärresilja, myskgräs, slåtterblomma, småkaveldun, vass, vattenmåra och älgört. Bottenskiktet domineras av brunmossor. Molluskfaunan i rikkärret är välutbildad med förekomst av bland annat den rödlistade blåssnäckan *Aplexa hypnorum*. Exempel på intressanta kryptogamer som förekommer i området är källpraktmossa, slät rönslav och stubbspretmossa. I områdets östra del finns en björkhage med hassel och en. Den tidigare åkermarken har plöjts och iordningsställts till allmogeåker.

Mål

Välhävdad ängsmark med en intakt rikkärresflora och rikkärresfauna. Åkerbruk på åkermarken. Området skall utgöra en inbjudande entré till reservatet.

Istandsättningsåtgärder

Slåtter kompletterat med bete. Reparation av stängsel och uppstädning efter risupplag. Flyttning av informationsskylten så att den står närmare vägen. Eventuellt kan åkermarken hägnas med trägärdesgård.

Underhållsåtgärder:

Slåtter i kombination med nötkreatursbete. Skötsel av allmogeåker. Underhållsröjning av lövupplag.

8. KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor

- Albihn, J. 1993. Extremrikkärr. Botanisk inventering med förslag till skötselåtgärder. Norrtälje kommun.
- Anonym. 1995. Intressanta fynd av storfjärilar. Entomologisk Tidskrift. 116:37
- Collinder, P. m.fl. 1994. Naturen i Stockholms län. En utflyktsguide. Ekologigruppen, Stockholm.
- Fries, M. 1959. En *Zostera marina*-förekomst i Stockholms skärgård. Svensk Botanisk Tidskrift. 53:469-473.
- Fröman, I. 1952. Botaniska föreningens vårutflykt. Svensk Botanisk Tidskrift. 46:276-279.
- Hesselman, H. 1904. Zur kenntnis des Pflanzenlebens schwedischer Laubwiesen. Verlag von Gustav Fischer, Jena.
- Johansson, K.-R. 1974. Vegetation och flora på Riddersholm- och Kappelskärsområdet i Roslagen. Växbiologiska institutionen Uppsala Universitet.
- Kers, L.-E. 1975. *Mutinus caninus* och *Lycoperdon echinatum* funna vid Kapellskär, Uppland. Svensk Botanisk Tidskrift. 69:28-32.
- Länsstyrelsen i Stockholms län 1983. Naturvårdsprogram för Stockholms län.
- Länsstyrelsen i Stockholms län 1991. Trösklade havsvikar i Stockholms län.
- Länsstyrelsen i Stockholms län 1993. Odlingsbygd i Stockholms län.

Länsstyrelsen i Stockholms län 1993. Ängar och hagar, Norrtälje kommun. Rapport 1993:18.

Länsstyrelsen i Stockholms län 1997. Våtmarksinventering i Stockholms län.

Naturvårdsverket 1983. Skötsel av kalkkärr och kalkfuktängar. Meddelande 9/1983.

Naturvårdsverket 1991. Områden av riksintresse för naturvård och friluftsliv. Rapport 3371.

Naturvårdsverket 1994. Myrskyddsplan för Sverige.

Nilsson, Ö. och Gustavsson L.-Å. 1977. Projekt Linné rapporter 29-48. Svenskt Botanisk Tidskrift 71:3-23.

SGU Geologiska kartan Serie Aa 93.

Otryckta källor

Ahlgren, B. och Smedmark, J. 1996. Inventering av moss- och lavfloran. Stencil.

Anderhag, P., Bengtsson, L. och Franzon, M. 1996. Inventeringsrapport från Kapellskär. Stencil.

Andersson, G. och Forsslund, A. 1996. Moss- och lavinventering av Riddersholms naturområde. Stencil.

Hansson, M. och Hedman, F. 1997. Inventering av Riddersholm. Stencil.

Johansson, P. 1998. Lavar på ask i lövängar och lövskogar. Preliminär rapport. Inst. för naturvårdsbiologi.

Kukka, J. och Lapouridou, M. 1996. Inventering av område 13-16 i Riddersholm. Stencil.

Länsstyrelsen i Stockholms län 1988. Registerblad för område av riksintresse. AB11 Riddersholm (1988-04-29).

Länsstyrelsen i Stockholms län 1996. Naturkatalog för Stockholms län (remissutgåva).

Nilsson, A. 1996. Uppgifter om storfjärilsfaunan på östra Rådmansö. Brev.

Othzén, Ylva 1995. Sidö - Ridderholm. Kulturgeografisk analys. PM. Länsstyrelsen i Stockholms län.

Proschwitz, T. von. 1998. Inventering av landmollusker på Riddersholm. Brev.

Skogssällskapets Förvaltning AB 1984. Förslag till naturvårdsplan över Riddersholm.

Skogssällskapets Förvaltning AB 1995. Utdrag ur skogsbruksplan för Riddersholm.

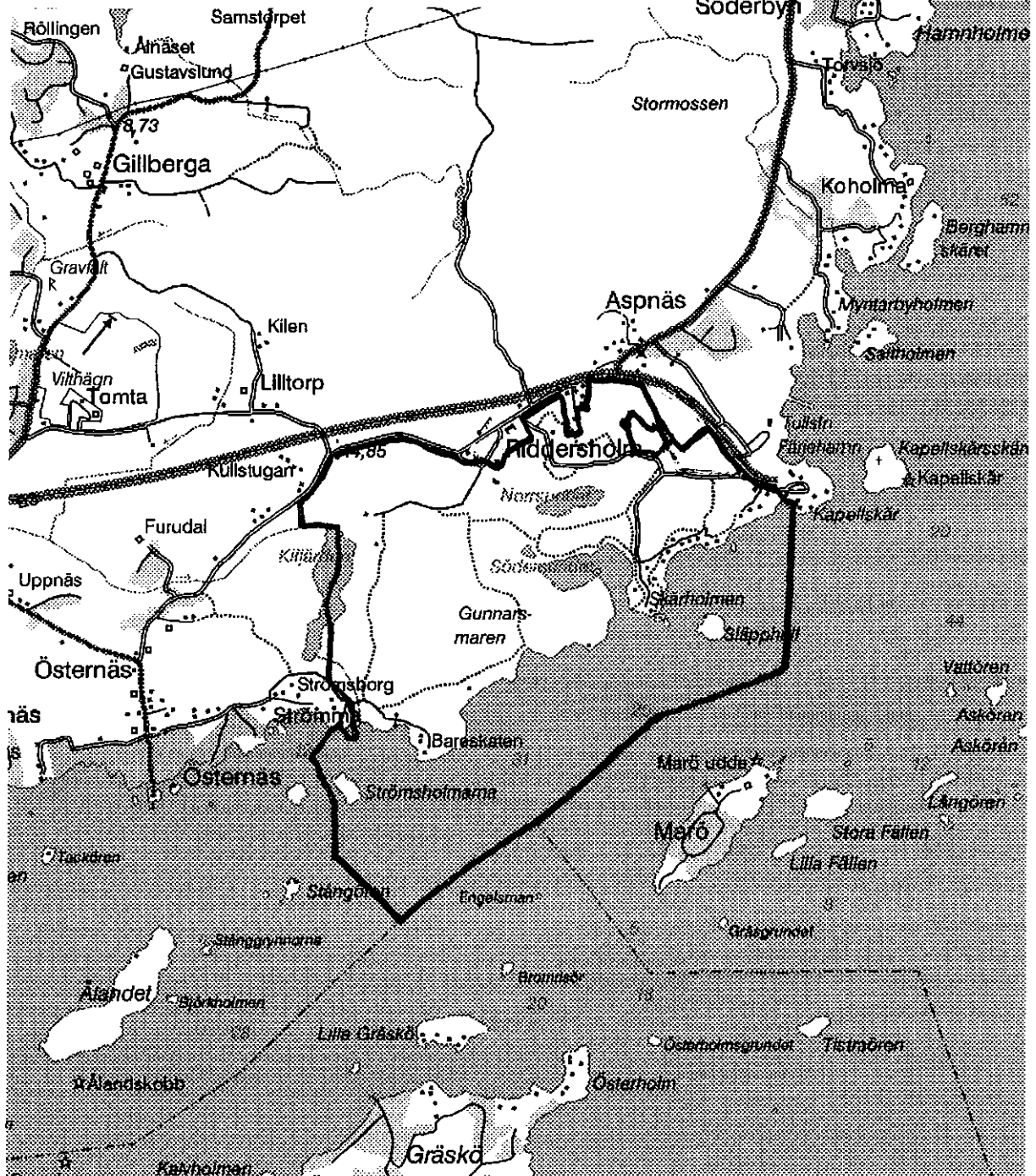
Skogsvårdsstyrelsen 1996. Utdrag ur nyckelbiotopsinventeringen. Brev.

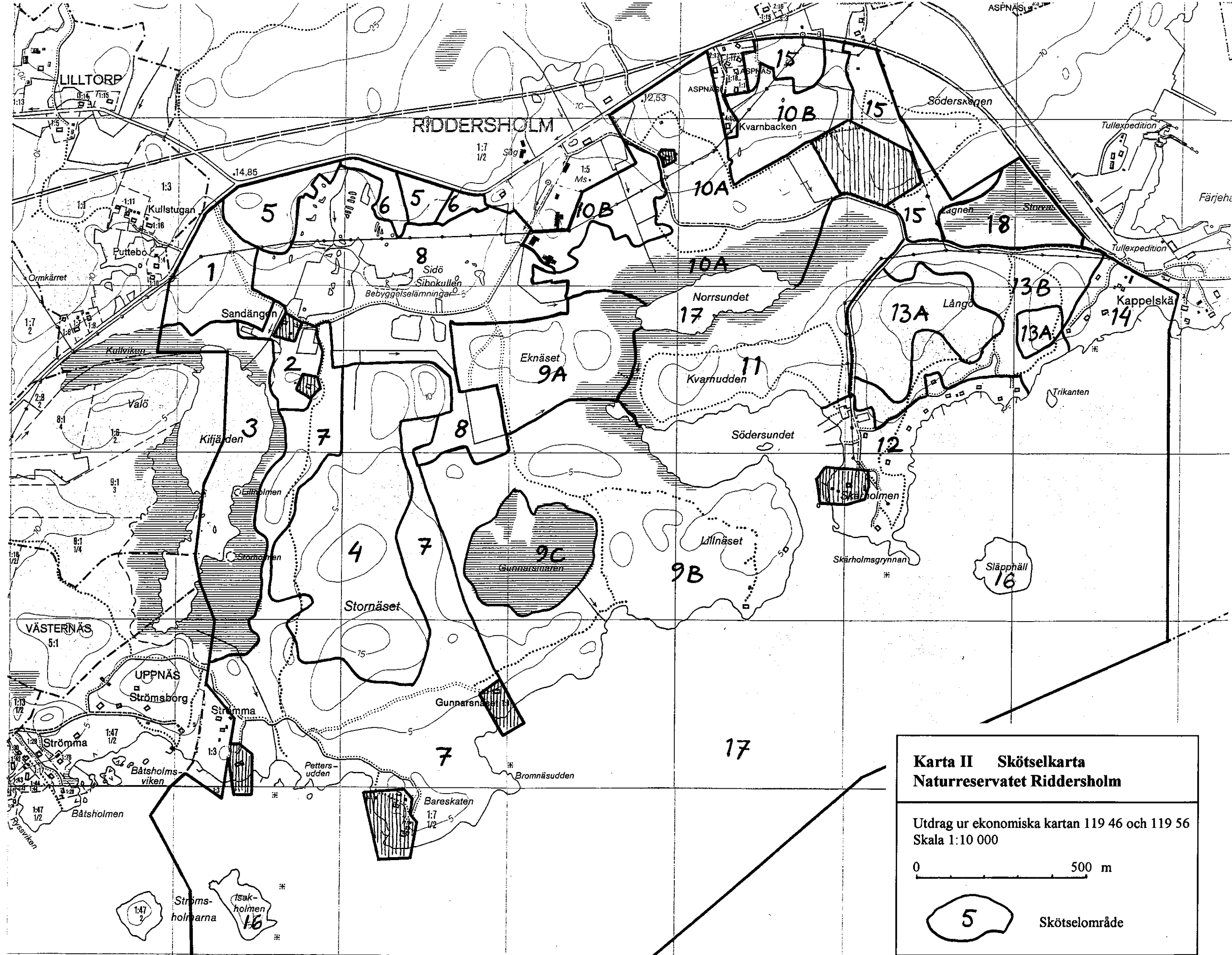
Thor, G. 1997. Uppgifter om lavfloran på Riddersholm. Brev.

Karta I   Översiktskarta naturreseptatet Riddersholm

Skala 1:40 000

0   1 000   2 000 m

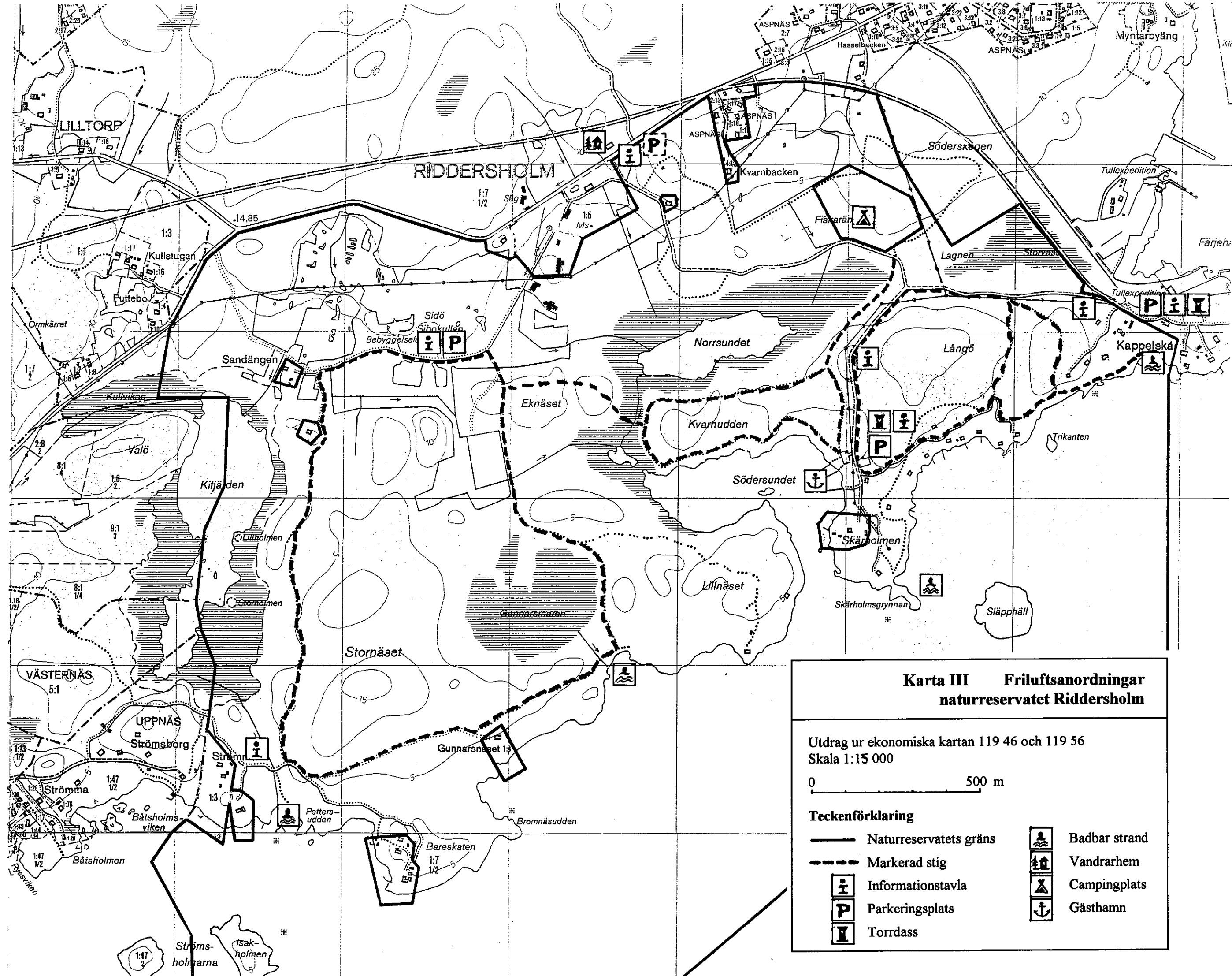

**Karta II Skötselkarta
Naturreservatet Riddersholm**

Utdrag ur ekonomiska kartan 119 46 och 119 56
Skala 1:10 000

0 500 m

5 Skötselområde

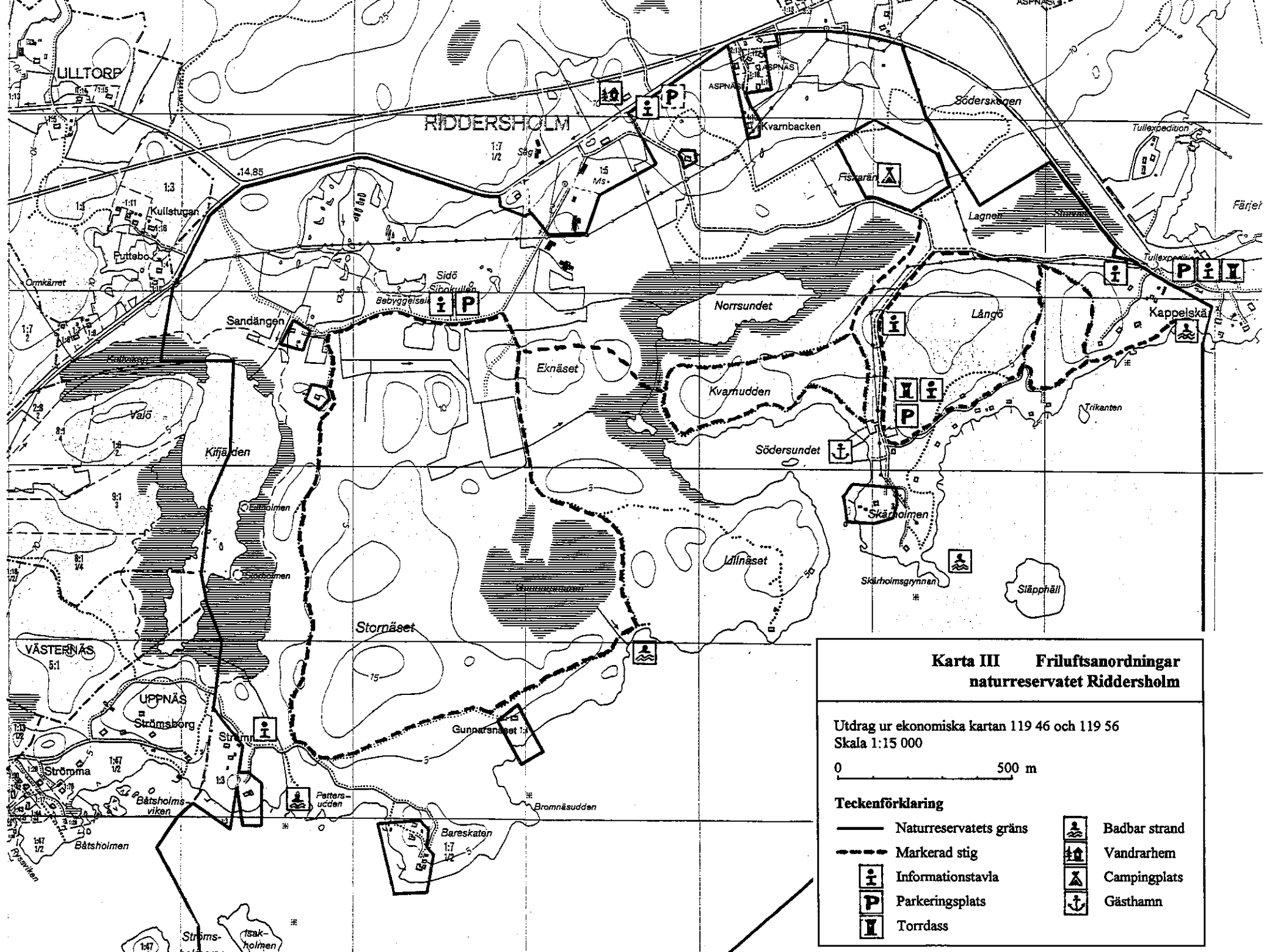
Karta III Friluftsanordningar naturreservatet Riddersholm

Utdrag ur ekonomiska kartan 119 46 och 119 56
Skala 1:15 000

0 500 m

Teckenförklaring

—	Naturreservatets gräns		Badbar strand
- - -	Markerad stig		Vandrarhem
	Informationstavla		Campingplats
	Parkeringsplats		Gästhamn
	Torrdass		

A81-25:2
1709, 1736

moßson

LILLTORP

ÖSTER-SIDÖ

hård-vall

hårdvall

Skogsbäck

LÅNGÖÖN

KAPELLSK KROG

KIFIERÖEN

Marn

Gurnars äng

Ströms äng starr

Badö-skatan

Storäng

Blöt

Ånges-holmen

Öbber-sundet

Stenig hårdvall med små albuskar

tillhörigt Kapellskärs krog

Östersidö slätter skogväxt

Skarp hårdvall

ringa gräsväxt

Sidskrog ängsmark

LÅNGSKÄRET

slätta

Stoor-fly

derma eng brukas till beteshage

små granskog

Bond-ärrget

Ekmosse hårdvall

skarp hårdvall

små tall- och granskog

Badö-skatan

Karta IV
Markanvändning 1709
vid Riddersholm

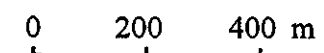
Tolkad från äldre lantmäterikarta
av Ylva Othzén, Länsstyrelsen

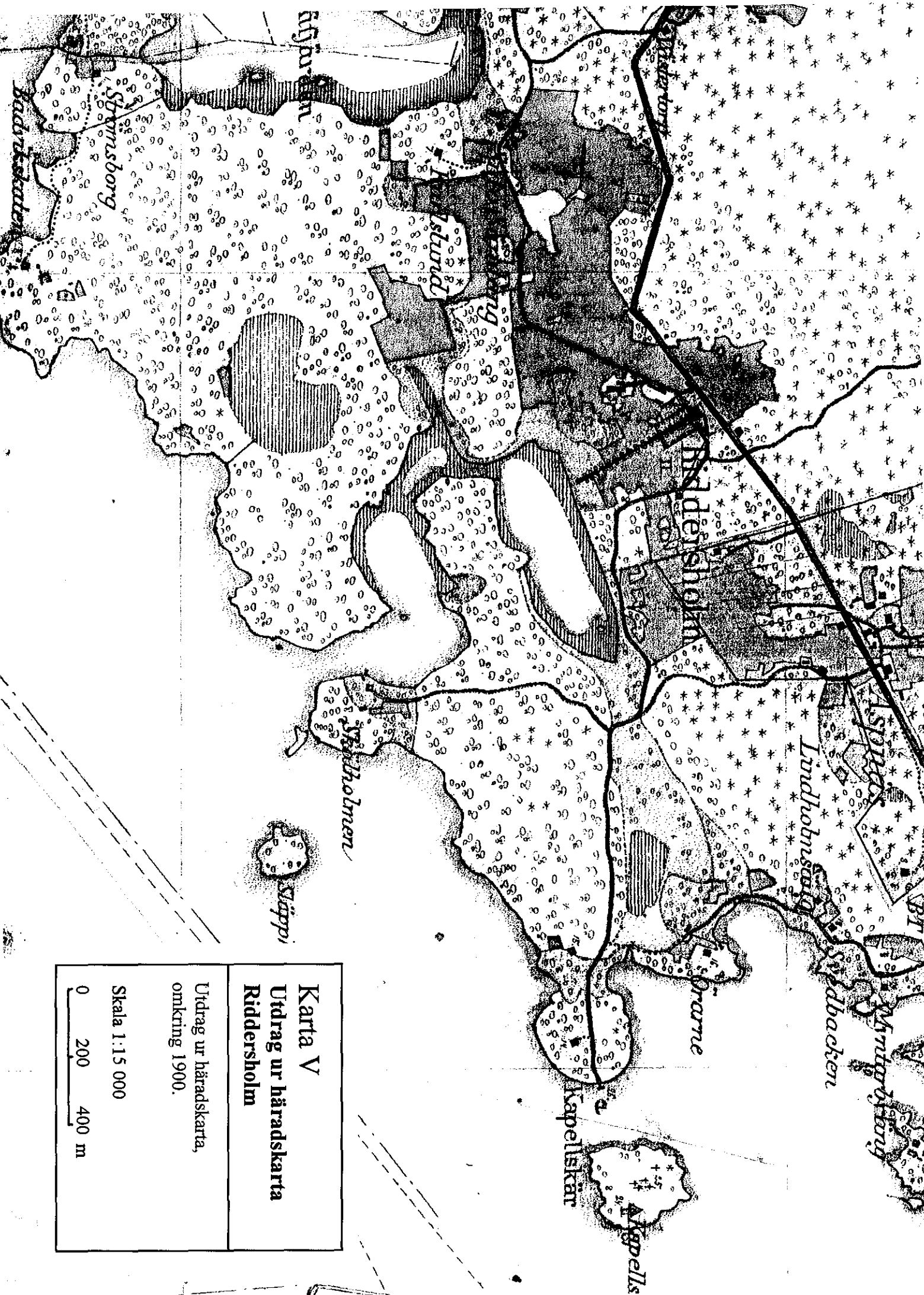
Skala 1:15 000

0 200 400 m

Tolkad från äldre lantmäterikarta
av Ylva Othzén, Länsstyrelsen

Skala 1:15 000

Karta V
Utdrag ur häradskartan
Riddersholm

Utdrag ur häradskartan,
omkring 1900.

Skala 1:15 000

0 200 400 m

